

Dynastický faktor v ruské politice v prvních letech vlády Alžběty Petrovny

František Stellner

in: Slovanský přehled 85, 2000, č. 3, s. 413-439

V 18. století ovlivňovala politiku vedle politických, ekonomických, sociálních či kulturních jevů také postava panovníka a jeho nejbližší okolí. V absolutistických režimech hrál monarcha rozhodující úlohu v procesu řízení státu. Historici si často kladou otázku, do jaké míry ovlivňovali politiku panovníkovi nejbližší příbuzní. Řada z nich se ovšem "rodinnými" problémy (tzv. dynastickým faktorem) hlav států vůbec nezabývá pro jeho údajnou nedůležitost a irelevantnost a většinou přebírá již překonané teze, na jejichž základě pak může dojít k nepřesnému, zkreslenému či dokonce chybnému výkladu.

Také historici zabývající se ruskými dějinami čtyřicátých let 18. století věnovali dosud jen malou pozornost dynastickému faktoru za vlády carevny Alžběty Petrovny. Zatímco okolnosti výběru ruského následníka trůnu byly analyzovány dostatečně, stranou zájmu zůstaly otázky souvislosti výběru careviče s upevněním pochybné legitimacy Alžbětiny vlády a důvodu, proč zůstala carevna svobodná. Ještě závažnější nedostatky lze najít v přístupu některých autorů při analýze procesu hledání manželky pro careviče. Často totiž přejímají nepravdivý názor, že pruský král zavrhl možnost provdat za careviče svou sestru a odmítnutí se snažil zmírnit doporučením anhaltsko-zerbstské princezny, budoucí Kateřiny Veliké.

Tato studie by se proto chtěla pokusit popsat složitý proces výběru carevičovy manželky, analyzovat vliv zahraničněpolitické situace v Evropě na rozhodování petrohradského dvora a vyřešit problém, kdo v tomto procesu hrál klíčovou roli. Byla Alžběta Petrovna opravdu "loutkou" v rukou dvorských klik podporovaných cizími vyslanci, jak se domnívala řada historiků? S tím souvisejí i otázky, proč nedošlo ke spříznění ruské dynastie s některým z panovnických domů stojících v čele velmocí a z jakých důvodů byla vybrána nevěsta z okruhu carevičových příbuzných.

Studie zamýšlí odpovědět nejen na otázku, jaké skutečnosti odporují mýtu o tom, že pruský král navrhl a prosadil manželku pro careviče, hodlá se také zabývat výkladem původu anhaltsko-zerbstské princezny a jejího příchodu do Ruska. U anhaltsko-zerbstských knížat je totiž nutné vzít v úvahu jejich politickou bezvýznamnost na straně jedné a jejich významné postavení coby rovnorodých knížat vůči předním evropským dynastiím na straně druhé. Při hledání odpovědí na tyto otázky se nelze omezovat pouze na znalost vnitropolitických a zahraničněpolitických faktů, je nutno shrnout dosavadní poznatky, přehodnotit dochované prameny, zdůraznit opomenuté okolnosti a souvislosti a v neposlední řadě využít genealogických poznatků. Analýzu ztěžuje nedostatek pramenů, neboť většina jednání byla vedena v tajnosti a dochované přístupné paměti a dokumenty si často odporují. Celkově by chtěla studie podat odpověď na otázku, které události umožnily nástup holštýnsko-gottorpské dynastie v Rusku a jak bylo možné, že se po nenáviděné nadvládě cizinců v třicátých letech 18. století stal carevičem příslušník dynastie německého původu.

Při hledání odpovědí na dané otázky je nutné soustředit pozornost na dceru Petra Velikého, Alžbětu Petrovnu, která se chopila moci po palácovém převratu 25. listopadu/6. prosince 1741. Většina ruské aristokracie změnu na trůně uvítala, neboť doufala, že se země vrátí k "národní" politice. Vyslanci zpočátku oceňovali chytrost, zbožnost a shovívavost nové panovnice. Teprve později se v jejich zprávách objevily zmínky o její lenivosti, svévolnosti, marnotratnosti a občasně krutosti. Na počátku čtyřicátých let ovšem ještě překypovala energií a živě se zajímala o státní záležitosti. Formálně se přihlásila k politickému odkazu svého otce,

ale nebyla schopna ho skutečně důsledně a efektivně naplnit, neboť jí k tomu chyběla energie, serióznost i státnický formát.¹

Na konci roku 1741 se dosud svobodná dvaatřicetiletá Alžběta Petrovna začala intenzivně zabývat otázkou následnictví. Rezolutně odmítla uvažovat o sňatku, k čemuž ji vedlo hned několik důvodů. Jako imperátorka se mohla provdat pouze za cizího prince, neboť nerovnorodý svazek by poškodil mezinárodněpolitickou reputaci země. Ovšem volba člena některé evropské dynastie by vedla ke komplikacím, jelikož by mohla Rusku svázat ruce v zahraniční politice. Ani vnitropoliticky by takové spojení nebylo populární, především u gardy. Případný manžel by se pravděpodobně chtěl podílet na výkonu nejvyšší moci, což carevna ani nejmocnější hodnostáři nemínili dopustit. Snaha člena vedlejší větve francouzské dynastie, Ludvíka Františka vévody de Conti (1717-1776), oženit se s ruskou panovnicí a zajistit tak své zemi dominantní vliv na severu Evropy, proto zůstala bez odezvy. Francouzská vláda nevyvinula v tomto směru žádnou aktivitu, neboť plán považovala za nereálný.² Podobně dopadl i francouzský vojevůdce, nevlastní bratr polského krále, Mořic hrabě Saský (1696-1751), jenž po krátkém pobytu v Moskvě v červnu 1742 odjel, aniž získal kuronský trůn či carevnu ruku.³

Vedle politických důvodů, které vedly Alžbětu Petrovnu k rozhodnutí neprovdát se, je nutné připomenout také psychologické momenty. Mnozí současníci i historici se domnívali, že carevna se tvrdošijně bránila manželství, aby si zachovala svobodu a možnost žít v nerušeném klidu. Pruský král Fridrich II. napsal, že “dala přednost svobodě před manželským svazkem”.⁴ Alžběta Petrovna byla před svým nástupem na trůn zasnoubena s holštýnsko-gottorpským⁵ princem Karlem Augustem (1706-1727), jenž však několik týdnů po zasnoubách zemřel na neštovice. Nešťastná princezna prý tehdy prohlásila, že si navždy uchová vzpomínku na drahého snoubence a nikdy se neprovdá.⁶ Ať už se carevna na slib pouze

¹ Z populárně vědeckých studií např. OLIVIER, Daria, Elisabeth von Russland. Die Tochter Peters des Grossen, Wien, Berlin, Stuttgart 1963, (dále jen: OLIVIER), RICE, Tamara Talbot, Elizabeth Empress of Russia, London 1970, (dále jen: RICE), COUGHLAN, Robert, Frauen auf dem Zarenthron. Elisabeth und Katharina, Düsseldorf 1976. Velmi zdařilá je syntéza ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Rossija v seredině XVIII. veka. Borba za nasledie Petra, Moskva 1986, (dále jen: ANISIMOV), některé zajímavé postřehy přinesla časopisecká studie: NAUMOV, Viktor Petrovič, Jelizaveta Petrovna, in: Voprosy istorii, 1993, No. 5, s. 51-72, (dále jen: NAUMOV). Ze starší literatury jsou pro studium daného období stále přínosné: VALIŠEVSKIJ, K. V., (WALISZEWSKI, Kazimierz), Doč Petra Velikago. Jelizaveta I imperatrica vserossijskaja, Moskva b. d., (dále jen: VALIŠEVSKIJ), SOLOVJOV, Sergej Michajlovič, Istorija Rossii s drevnejšich vremen, kniga XI., toma 21-22, Moskva 1963, (dále jen: SOLOVJOV, Istorija), ČEČULIN, Nikolaj Dimitrovič, Gosudari iz doma Romanovych 1613-1913, I., Moskva 1913, s. 367-398, (dále jen: ČEČULIN, I.).

² Srov. La Chétardieho zpráva z 15./27. září 1741, PEKARSKIJ, Petr P., Markiz de la Šetardi v Rossii 1740-1742 godov, S. Peterburg 1862, s. 330-331, (dále jen: PEKARSKIJ), La Chétardieho zpráva z [4./] 15. října 1741, tamtéž, s. 364-367, Amelot La Chétardiemu, 23. listopadu 1741, VALIŠEVSKIJ, s. 27, Conti Fleurymu, 25. ledna 1742, PEKARSKIJ, s. 497-501, Fleury Contimu, 25. ledna 1742, tamtéž, s. 501, Conti Fleurymu, 27. ledna 1742, tamtéž, s. 503-504, Conti Fleurymu, 30. ledna 1742, SBORNIK imperatorskago ruskago istoričeskago občestva, I.-CIIL., S. Peterburg/Petrograd 1871-1916, zde: C, No. 33, s. 62-63, (dále jen: SIRIO), též: PEKARSKIJ, s. 508-509. V odborné literatuře srov. KARGE, Paul, Die russisch-österreichische Allianz von 1746 und ihre Vorgeschichte, Göttingen 1887, s. 24, (dále jen: KARGE).

³ Srov. PAUZIER, Jeremij Petrovič, Zapiski pridvornago briljantščika Pozje o prebyvanii ego v Rossii. S 1729 po 1764 g. (Perevod s francuzskoj, neizdannoj rukopisi), soobšč. A. A. Kunik, in: Russkaja starina 2, 1870, Tom 1, s. 67-68, (dále jen: PAUZIER), OLIVIER, s. 192-193, RICE, s. 73-74, SOLOVJOV, Istorija, s. 193-194.

⁴ FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Die Werke Friedrichs des Grossen für die Gegenwart hrsg. und übertragen von Albert Ritter, I., Berlin 1915, s. 104, (dále jen: FRIDRICH II., Geschichte). Srov. SUGENHEIM, Samuel, Russlands Einfluss auf, und Beziehungen zu Deutschlands vom Beginne der Alleinregierung Peters I. bis zum Tode Nikolaus I. (1689-1855), I., Frankfurt am Main 1856, s. 246, (dále jen: SUGENHEIM).

⁵ V textu byl ponechán původní název linie podle zámku Gottorp (dnešní tvar "Gottorf"), nalézajícího se v severoněmeckém Šlesvicku.

⁶ To ovšem neznamenalo, že by se Alžběta Petrovna vyhýbala milostnému životu. Během svého života si vybrala mnoho urozených i neurozených milenců. Řada historiků akceptovala hypotézu, že se tajně vdala za

vymlouvala, či ho myslela vážně, v každém případě si na Karla Augusta “uchovala velmi vroucí vzpomínku, kterou prokazovala celé jeho rodině”.⁷

Vzhledem ke svému rozhodnutí zůstat svobodná musela Alžběta Petrovna na počátku své vlády určit za dědice jiného člena dynastie. Jelikož Romanovci vymřeli po meči roku 1730, zůstala Alžběta Petrovna poslední příslušnicí rodu po přeslici. Z potomků Petra Velikého žil kromě carevny již jenom jeho vnuk, holštýnsko-gottorpský vévoda Karel Petr Ulrich, syn Alžbětiny sestry Anny Petrovny (1708-1728). Holštýnsko-gottorpský rod představoval nejdůležitější vedlejší linii dánské královské (oldenburské) dynastie. Svědčí o tom i fakt, že ze šesti manželek panujících holštýnsko-gottorpských vévodů v období 1544-1739 pocházely čtyři z imperátorské či královské rodiny (dvě dánské, jedna švédská a jedna ruská princezna) a dvě z čelných německých vévodských rodů. Na druhou stranu je nutno uvést, že holštýnsko-gottorpští vévodové patřili politicky k méně významným německoríšským knížatům, neboť je Dánsko v roce 1721 připravilo o panství ve Šlesvicku a vévodům zůstala pouze nevelká a roztržštěná doména v Holštýnsku s hlavním městem Kielem. Jejich snaha o restituci šlesvických panství se stala jedním z problémů, který se střídavou intenzitou zaměstnával evropské dvory.⁸

Příbuzenství s panovnickými domy však z holštýnsko-gottorpského rodu činilo významnou evropskou dynastii. Dědeček Karla Petra Ulricha, vévoda Fridrich (1671-1702) se oženil se švédskou princeznou Hedvikou Žofíí (1681-1708), sestrou Karla XII. Jejich jediný syn, Karel Fridrich (1700-1739) měl proto v roce 1718 oprávněný nárok na švédský trůn. Švédští stavové si ovšem za královnu zvolili mladší sestru Karla XII., Ulriku Eleonoru (1688-1741). Ta se záhy vzdala vlády ve prospěch svého manžela, hesensko-kasselského landkraběte Fridricha (1676-1751). Vzhledem k tomu, že neměli děti, zůstal po smrti Ulriky Eleonory 5. prosince 1741 nejbližším dědicem švédského trůnu Karel Petr Ulrich. Stal se tak pretendentem na trůn dvou nejvýznamnějších monarchií v severní a východní Evropě a jedním z klíčových subjektů evropské diplomacie.

Karel Petr Ulrich – pozdější car Petr III. - se narodil 10./21. února 1728 v Kielu. Jeho dětství nebylo právě šťastné. Ve třech měsících přišel o matku, v jedenácti letech o otce. Do dosažení plnoletosti za něj vládl poručník, jeho nejbližší příbuzný, lübecký kníže-biskup Adolf Fridrich Holštýnsko-Gottorpský (1710-1771), bratr zesnulého snoubence Alžběty Petrovny. Jelikož předpokládal, že se jeho svěřenec stane švédským králem, nechal ho v rukou spolehlivých dvořanů, vesměs švédského původu. V jejich čele stál “despotický grobián”, vrchní dvorský maršálek Otto Friedrich von Brümmer (1690-1752).⁹

---

svého favorita, hraběte Alexeje Grigorjeviče Razumovského (1709-1771), syna ukrajinského kozáka. Např. CRUSENSTOLPE, Magnus Jakob von, *Der Russische Hof von Peter I. bis auf Nicolaus I. mit einer Einleitung Russland vor Peter dem Ersten*, I., Hamburg 1855, s. 200, 208, (dále jen: CRUSENSTOLPE), SUGENHEIM, s. 246, HELBIG, Gustav Adolf Wilhelm von, *Russische Günstlinge*, Stuttgart 1883, s. 150-152, ŠVANKMAJER, Milan, *Kateřina II.*, Praha 1970, s. 13, (dále jen: ŠVANKMAJER), RIMSCHA, Hans von, *Katharina II., Von der preußischen Generalstochter zur Kaiserin von Rußland*, Göttingen, Berlin, Frankfurt a. M. 1961, s. 11, (dále jen: RIMSCHA). Nedochovaly se však přesvědčivé dokumenty, které by tuto hypotézu potvrdily: VALIŠEVSKIJ, s. 105-108. K Razumovskému srov. ANISIMOV, s. 183-186, OLIVIER, s. 165, RICE, s. 35-36, HERRMANN, Ernst, *Der russische Hof unter Kaiserin Elisabeth*, in: *Historisches Taschenbuch* 1, 6. Folge, Leipzig 1882, s. 284, (dále jen: HERRMANN, *Der russische Hof*), ELGKLOU, Lars, *Das Russland der Zaren*, Augsburg 1999, s. 119, (dále jen: ELGKLOU).

⁷ KATEŘINA II., Katharina II. in ihren Memoiren, hrsg. von Erich Boehme, Leipzig 1916, s. 37, (dále jen: KATEŘINA II., *Memoiren*).

⁸ Zásadní studie: HÜBNER, Eckhardt, *Staatspolitik und Familieninteresse. Die gottorfische Frage in der russischen Aussenpolitik 1741-1773*, Neumünster 1984, (dále jen: HÜBNER).

⁹ STÄHLIN, J. J., *Zapiski Štelina o Petre Trefjem, imperatore vserossijskom*, in: *Čtenija v imperatorskom obščestve istorii i dvervnostej Rossijskich* 1866, No. 10-12, kniha 4, s. 75, (dále jen: STÄHLIN), HERM, Gerhard, *Deutschland-Russland. Tausend Jahre einer seltsamen Freundschaft*, Hamburg 1990, s. 142 (dále jen: HERM). Za rozeného Livonce označil Brümmera HERRMANN, *Der russische Hof*, s. 285 a odkázal na Pezoldovu zprávu z 17. listopadu 1742, SIRIO, VI., No. 710, s. 454-457, kde ovšem o původu nic není. Zcela

Carevnino rozhodnutí ohledně následnictví popsal čelný znalec gottorpské problematiky, Eckhardt Hübner: “Aniž si vyžádala informace o svém synovci a důkladně se o tom poradila s důvěrníky, rozhodla se Alžběta pro holštýnského vévodu jako následníka.”¹⁰ Toto líčení neodpovídá zcela skutečnosti, neboť Alžběta Petrovna se o synovce zajímala již před rokem 1741. Dopisovala si se sestřinou oblíbenou společnicí¹¹ i se švagrem, vévodou Karlem Fridrichem¹². Také během pobytu holštýnsko-gottorpské delegace v Petrohradu v roce 1739, která přivezla zprávu o švagrově smrti, se na synovce informovala a obdržela jeho portrét.¹³ Dvořané a politici se však cítili dotčeni, že se s nimi o tak významné záležitosti vůbec neporadila.¹⁴ Tento projev samoděržavného systému komentoval jeden z nejvýznamnějších ruských historiků 19. století, A. Brückner: “Typickým příkladem nerozhodnosti a nejistoty tehdejších vládců při rozhodnutích, která nezávisela na obecných zájmech a všeobecných politických úvahách, nýbrž na osobním vnuknutí, byla volba následníka, k níž došlo hned na počátku Alžbětiny vlády v nejužším kruhu několika málo poradců a byla prosazena k překvapení nejvyšších carských úřadů a vedoucích ministrů.”¹⁵

Způsob a rychlost, s jakou Alžběta následnickou otázku vyřešila, byly opravdu překvapující. Již několik dní po převratu hlásil britský vyslanec, že imperátorka pozvala synovce ke dvoru.¹⁶ Pozvání doručil do Kielu v lednu 1742 jeden z carevniých nejbližších důvěrníků, major Korff a jako výraz naléhavosti jejího přání se k němu připojil i ruský vyslanec v Dánsku.¹⁷ Mladičkový vévoda se dlouho nerozmýšlel a do Petrohradu dorazil 5./16. února 1742 “k nepopsatelné radosti” carevny, která mu udělila Řád sv. Ondřeje a uspořádala slavnost u příležitosti jeho čtrnáctých narozenin.¹⁸ Na carský dvůr však vévoda neučinil

---

chybně ho Troyat označil za Němce a “domácího učitele”: TROYAT, Henri, Die Grosse Katharina, München 1980, s. 22, (dále jen: TROYAT). Brümmerovi podléhali vrchní komoří Friedrich Wilhelm von Bergholz (1699-1766) a čtyři komoří, z nichž Carl M. E. J. Adlerfelt (†1747) a Axel Wilhelm baron Wachtmeister (1701-1763) byli také švédského původu, zatímco zbylí dva holštýnského. K vévodově výchově srov. BRÜCKNER, Alexander, Žižň Petra III do vstupu na prestol, in: Russkij Vestnik, 162, 1882, nojabr, s. 17-27, (dále jen: BRÜCKNER, Žižň, nojabr).

¹⁰ HÜBNER, s. 24.

¹¹ Také společnice carevny sestry, Mavra Jegorovna Šepelevová (1708-1759), posílala v letech 1727-1728 Alžbětě Petrovně zprávy o příbuzných srov. Čtenija Obščestva istorii i drevnostej rossijskich pri Moskovskom universitete, 1864, kn. 2, Smes, s. 67-72. Mavra dosáhla za Alžbětiny vlády velké kariéry, byla jmenována státní dámou a provdala se za jednoho z klíčových státníků, Petra Ivanoviče Šuvalova. Srov. KARABANOV, Pavel Fedorovič, Stats damy i frejliny russkago dvora v 18 stoletii, in: Russkaja starina 1, 1870, No. 11, s. 488, (dále jen: KARABANOV).

¹² Karel Fridrich Holštýnsko-Gottorpský Alžbětě Petrovně, 9. října 1732, Archiv knjazja Voroncova, vyd. P. Bartenev, I.-XL., Moskva 1870-1897, IV., s. 521, (dále jen: AKV), kde se zmínil, že ji v nejbližší době princův portrét zašle.

¹³ STÄHLIN, s. 72. Šlo o paměti Jakova Jakovleviče (Jacob) Stählina (1709-1785), ruského akademika a dvořana německého původu. Srov. BILBASSOFF, B. von, (BILBASOV, V. A.), Geschichte Katharina II., I./1, Katharina bis zu ihrer Thronbesteigung 1729-1762, Berlin 1893, s. 38, (dále jen: BILBASSOFF, Geschichte, I./1), kde přepsal nepřesně jako “Stelin”.

¹⁴ Pezold Brühlovi, 15. prosince 1742, SIRIO, VI., No. 716, s. 462-463.

¹⁵ BRÜCKNER, Alexander, Katharina die Zweite, Berlin 1883, s. 10, (dále jen: BRÜCKNER, Katharina).

¹⁶ Finch Harringtonovi, 5./16. prosince 1741, SIRIO, XCI., No. 84, s. 355 psal o “nově vycházejícím slunci”. Srov. MANSTEIN, K. H. von, Zapiski Manštejna o Rossii 1727-1744, S. Peterburg 1875, s. 249, (dále jen: MANSTEIN).

¹⁷ Pezold Augustu III., [13./] 24. února 1742, SIRIO, VI., No. 686, s. 412-413, Finch Harringtonovi, 19./30. prosince 1741, SIRIO, XCI., No. 89, s. 379-380, La Chétardie Amelotovi, [2./] 13. ledna 1742, SIRIO, C, No. 15, s. 35, STÄHLIN, s. 72, srov. HÜBNER, s. 25, ČEČULIN, I., s. 400. Jednalo se o manžela carevny sestřenice, pozdějšího generála a policejního ředitele Petrohradu, Johanna Nikolaue (Nikolaj Andrejevič) barona von Korffa (1710-1766). Vyslancem v Dánsku byl jeho vzdálený příbuzný, Johann Albrecht baron von Korff (1697-1766). U majora Korfa uvedli někteří autoři křestní jméno v podobě “Nikolaj Fridrich”: SOLOVJOV, Istorija, s. 131, PEKARSKIJ, s. 480, ANISIMOV, s. 136, BRÜCKNER, Žižň, nojabr, s. 28.

¹⁸ Pezold Augustu III., [13./] 24. února 1742, SIRIO, VI., No. 686, s. 413, RUSSKIJ DVOR sto let tomu nazad. (La cour de la Russie il y a cent ans), 1725-1783. Po donesenijam anglijskich i francuzskich poslannikov, S.

zvláštní dojem. Podle jednoho z dvořanů byl “bledý a od pohledu slabé tělesné konstrukce”.¹⁹ Panovníci trochu zklamalo, že se vůbec nepodobal matce, a znepokojilo ji jeho nedostatečné vzdělání a problematické chování. Rozhodla se vše napravit a obstarala mu učitele, vytvořila malý dvůr a dala ho kontrolovat na každém kroku. Doufala, že si brzy osvojí zvyky nové vlasti.²⁰

Poté se Alžběta Petrovna soustředila na další krok na cestě k upevnění legitimacy své vlády - korunovaci, která se konala 25. dubna./6. května 1742 v Moskvě. Zúčastnil se jí i Karel Petr Ulrich, jenž při té příležitosti přijal jmenování podplukovníkem preobraženského gardového pluku a plukovníkem prvního gardového kyrysnického pluku.²¹ Proces jeho naturalizace byl završen v listopadu 1742, kdy v Moskvě přestoupil na pravoslaví, přijal jméno Petr Fjodorovič a byl jmenován velkoknížetem, následníkem a císařskou Výsostí.²²

Jaké pohnutky vedly Alžbětu Petrovnu k volbě synovce následníkem trůnu a proč s ní tolik spěchala? Podobně jako při rozhodování ohledně manželství, prolínaly se i zde různé důvody. Carevna se snažila upevnit legitimitu své vlády a stabilizovat nový režim. Po zbytek života se obávala spiknutí a převratu, které ji mohly připravit o trůn. Ustanovením synovce dědicem vyloučila eventuální spiknutí v jeho prospěch.²³ Kdyby zůstal v Kielu, mohla ho lehce zneužít francouzská či švédská diplomacie. “Zahraničněpolitická situace tedy ovlivnila v nemalé míře operativnost Alžbětina konání”, jak napsal jeden z nejlepších současných znalců ruských dějin 18. století, E. V. Anisimov.²⁴ Vyřešila tím i holštýnskou otázku, neboť povoláním vévody za careviče vyloučila možnost, že by dosedl na švédský trůn a uplatňoval dědické nároky na ruskou korunu. Někteří historici předložili zajímavou tezi, podle níž panovnice kalkulovala se synovcovou neoblíbeností v ruské společnosti, což ho mělo vyřadit jako případného konkurenta.²⁵ Tento úmysl se do jisté míry zakládá na pravdě, neboť

Peterburg 1907, s. 79, (dále jen: RUSSKIJ DVOR).

¹⁹ STÄHLIN, s. 73. Srov. HÜBNER, s. 26, RICE, s. 68, ANISIMOV, s. 211, srov. Wich Carteretovi, 1./12. března 1742, SIRIO, XCI., No. 106, s. 448.

²⁰ Srov. BRÜCKNER, Žizň, nojabr, s. 31-43.

²¹ STÄHLIN, s. 73-74, KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. von, Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, Kaiserlichen Obersthofmeisters 1742-1776. Hrsg. von Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch und Hans Schlitter, I., 1742-1744, Wien, Leipzig 1907, s. 99, 272, (dále jen: KHEVENHÜLLER), srov. SOLOVJOV, Istorija, s. 157-161, RICE, s. 69-70, ANISIMOV, s. 151-153, HERRMANN, Ernst, Geschichte des russischen Staats, V. Von der Thronbesteigung der Kaiserin Elisabeth bis zur Feier des Friedens von Kainardsche (1742-1775), Hamburg 1853, s. 18 (dále jen: HERRMANN, Geschichte).

²² Pezold Brühlovi, [8./] 19. listopadu 1742, SIRIO, VI., No. 711, s. 458, srov. DONNERT, Erich, Katharina II. die Grosse (1729-1796). Kaiserin des Russischen Reiches, Regensburg 1998, s. 20, (dále jen: DONNERT), ALEXANDER, John T., Catherine the Great. Life and Legend, New York, Oxford 1989, s. 23, (dále jen: ALEXANDER), NAUMOV, s. 59, MEDIGER, Walter, Moskaus Weg nach Europa, Braunschweig 1952, s. 216, (dále jen: MEDIGER), HERRMANN, Der russische Hof, s. 286, SUGENHEIM, s. 246. Někteří historici nesprávně psali o tom, že carevna svého synovce adoptovala: OLIVIER, s. 177, CRONIN, Vincent, Katharina die Grosse. Eine Biographie, Düsseldorf 1978, s. 27, (dále jen: CRONIN), jenž navíc adopci datoval rokem 1741.

²³ Finch Harringtonovi, 22. prosince 1741/2. ledna 1742, SIRIO, XCI., No. 90, s. 383-384.

²⁴ ANISIMOV, s. 136. Srov. Finch Harringtonovi, 23. ledna/3. února 1742, SIRIO, XCI., No. 100, s. 427-428, BILBASSOFF, Geschichte, I./1, s. 35, pozn. 1, podobně Amelot La Chétardiemu, 15. ledna 1742, PEKARSKIJ, s. 487-488, též: SIRIO, C., No. 17, s. 40-41, OLIVIER, s. 177-178. La Chétardie Amelotovi, [15./] 26. září 1741, SIRIO, XCVI., No. 82, s. 426-427, La Chétardie Amelotovi, [24. října/] 4. listopadu 1741, tamtéž, No. 105, s. 562-563, Dalionova [D'Allionova] zpráva, [12./] 23. listopadu 1741, tamtéž, No. 115, s. 599-600. Louis d'Usson d'Allion byl od srpna 1742 francouzským vyslancem v Petrohradu. Tento tvar jména např. ARNETH, Alfred Ritter von, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II. 1742-1744, Wien 1864, s. 319, (dále jen: ARNETH), RICE, s. 75, zatímco BRANIG, s. 71 a vydavatelé SIRIO, XCVI. psali o Dalionovi, LODGE, Russia, s. 595 o D'Alionovi.

²⁵ HERRMANN, Der russische Hof, s. 286.

imperátorka následníka izolovala od společnosti, kontrolovala ho a neumožnila mu uplatnit sebemenší vliv na státní záležitosti.

Vedle carevny a holštýnsko-gottorpského vévody zůstali jedinými potomky Romanovců, a tím pádem i pretendenty na trůn, svržený "car-dítě", brunšvicko-wolfenbüttelský princ Ivan VI. Antonovič (1740-1764), jeho matka a sestra. Tito potomci bratra Petra Velikého byli na rozkaz Alžběty Petrovny internováni a bedlivě stráženi.²⁶ Povoláním holštýnsko-gottorpského vévody za careviče hodlala carevna jednou pro vždy umlčet spekulace o možném návratu Ivana VI.²⁷ a zajistit, aby vláda nad Ruskem zůstala v rukou potomků Petra Velikého. Mladý následník se měl oženit, zplodit potomky a Rusové zapomenout na carevnina předchůdce.

Alžběta Petrovna se snažila dodat převratu zdání legitimacy tím, že se odvolávala na závěť své matky, Kateřiny I.²⁸ Podle ní však měla nárok na ruskou korunu princezna Anna Petrovna, její potomci a teprve poté Alžběta. Přísně vzato se panovníkem měl stát Annin syn, Karel Petr Ulrich. V manifestu vydaném krátce po převratu se opominutí tohoto pretendenta vysvětlovalo skutečností, že jako protestant neměl na trůn nárok.²⁹ Alžběta Petrovna byla přesvědčena, že synovcovým povoláním za následníka vyplnila ustanovení závěti a potvrdila legitimitu své vlády. Přitom však pozapomněla, že po přestupu Karla Petra Ulricha k pravoslaví jí již v předání žezla nic nebránilo. V oficiálních manifestech se proto legitimita vlády Alžběty Petrovny opírala o "volání poddaných" po "národní" vládě a především o "pokrevní" vztah k Petru I.³⁰ Tím, že Alžběta Petrovna určila svého synovce za následníka, zmírnila negativní dojem uzurpace trůnu.³¹

Mnozí současníci a historici zdůrazňují, že při volbě následníka trůnu hrály značnou roli emoce. Odvolávali se na Alžbětinu laskavost, pocit závazku vůči vlastní rodině, odhodlání postarat se o sestřino jediné dítě a na citovou vazbu k holštýnskému rodu, z něhož pocházel její snoubenec.³² Podobná konstatování nemění nic na základní premise, že carevna jiné příbuzné z otcovy strany neměla a tudíž se na nikoho jiného ani citově vázat nemohla. Její emoce tak mohly při volbě následníka hrát pouze "doprovodnou" roli.³³

Imperátorka Alžběta Petrovna nastoupila na trůn za složitých mezinárodně politických okolností. Rusko bojovalo se Švédskem, v Evropě zuřila válka o rakouské dědictví, v níž se

²⁶ K osudu svrženého cara Ivana VI./III. a jeho rodiny srov. La Chétardieho zpráva [30. listopadu/] 11. prosince 1741, PEKARSKIJ, s. 442-452, (v SIRIO, XCVI. není zařazena), BRÜCKNER, Alexander, Die Familie Braunschweig in Russland im 18. Jahrhundert, Sankt Petersburg 1876, VALIŠEVSKIJ, s. 42-50, SOLOVJOV, Istorija, s. 130-131, ANISIMOV, s. 138-140, 142-143, 148-150, BOETTICHER, Manfred von, Niedersächsische Beziehungen zu Rußland und Entwicklung des deutschen Rußlandbildes im 18. Jahrhundert, in: Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte 67, 1995, s. 90-91, BRÜCKNER, Katharina, s. 9-10, RICE, s. 63, ŠVANKMAJER, Milan, Bezejmenný vězeň, in: Dějiny a současnost 14, 1992, č. 2, s. 21-24.

²⁷ Pezold Brühlovi, [4./] 15. prosince 1742, SIRIO, VI., No. 716, s. 462-468.

²⁸ Výtah z carevny závěti, SIRIO, LXIV., No. 150, s. 581-585.

²⁹ ANISIMOV, s. 135-136, NAUMOV, s. 53, HOETZSCH, Otto, Katharina die Zweite von Russland, Leipzig 1940, s. 14, (dále jen: HOETZSCH), Pezold Brühlovi, 15. prosince 1742, SIRIO, VI., No. 716, s. 464-465. Je příznačné, že závěť Kateřiny I. nebyla za Alžbětiny vlády nikdy vydána.

³⁰ Srov. SOLOVJOV, Istorija, s. 129-130, HÜBNER, s. 25, pozn. 66, BILBASSOFF, Geschichte, I./1, s. 34. ANISIMOV, s. 134-136, STÖKL, Günther, Das Problem der Thronfolgeordnung in Russland, in: Der Dynastische Fürstenstaat. Zur Bedeutung von Sukzessionsordnungen für die Entstehung des frühmodernen Staates, hrsg. von Johannes Kunisch, Berlin 1982, s. 275-289, MAURER, Trude, "Russland ist eine Europäische Macht". Herrschaftslegitimation im Jahrhundert der Vernunft und der Palastrevolten, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 45, 1997, H. 4, s. 577-596.

³¹ FLEISCHHACKER, Hedwig, Porträt Peters III., in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 5, 1957, s. 170, (dále jen: FLEISCHHACKER).

³² Finch Harringtonovi, 23. ledna/3. února 1742, SIRIO, XCI., No. 100, s. 427-428, Dalion [D'Allion] Amelotovi, [13./] 24. prosince 1742, tamtéž, C, No. 188, s. 456-460.

³³ Již Hübner odmítl tezi, že by carevna povoláním synovce hodlala navázat na otcovu baltskou politiku. HÜBNER, s. 24.

francouzský blok snažil využít oslabení Rakouska, na mořích a v zámoří probíhal zápas mezi Francouzi a Brity. Nová carevna hodlala ukončit válku se Švédy a soustředit se na vnitropolitické problémy. Program formulovala v reskriptu vyslanci ve Francii, podle něhož se její říše hodlala věnovat “vlastní bezpečnosti” a nevměšovat se do probíhajícího válečného konfliktu.³⁴

V samoděržavném Rusku určoval zahraničněpolitickou orientaci panovník, jeho rozhodnutí ovlivňovali více či méně rodinní příslušníci, favorité, nejvyšší hodnostáři, profesionální diplomaté, dvořané či cizí vyslanci. Anisimov napsal, že “v první polovině čtyřicátých let 18. století se ruská zahraniční politika formovala v závislosti na boji dvorských skupin o vliv na carevnu, přičemž některé z těchto skupin podporovali zahraniční diplomaté”.³⁵ Formálním šéfem diplomacie zůstal nejvyšší úředník, kancléř Alexej Michajlovič kníže Čerkasskij (1680-1742), ale fakticky ji řídil vicekancléř Alexej Petrovič hrabě Bestužev-Rjumin (1693-1766).³⁶ Během probíhající války se Švédskem a jednání o švédském následníkově bylo jeho krátkodobým cílem zachování nezávislosti Ruska na tehdejší spojenecké skupině evropských velmocí. Podle dlouhodobého plánu měl vicekancléř v úmyslu “neopouštět své spojence, k nimž patří námořní mocnosti (Británie a Nizozemí- pozn. F. S.), ... dále saský kurfiřt jako polský král a uherská královna na základě polohy jejích zemí... To je systém Petra Velikého”.³⁷ Proti Bestuževově “klice” se zformovala profrancouzská skupina, reprezentovaná carevniným důvěrníkem a jedním z hlavních strůjců převratu, Jeanem Hermannem hrabětem Lestocqem (1692-1767).³⁸ Holštýnská strana v čele s Brümmerem usilovala o růst prestiže vévodské rodiny, o ruskou podporu v restitučních nárocích vůči Dánsku a o poskytnutí finanční podpory na sanování gottorpských financí.³⁹

Zmíněné skupiny mezi sebou zápasily o carevnu přízeň, spolupracovaly s cizími vyslanci, přijímaly od nich různé dary a peníze a usilovaly o prosazení svých představ o ruské zahraniční politice. V roce 1742 ještě nebyl Alžbětin režim upevněn a soupeření dvorských

³⁴ Reskript Alžběty Petrovny knížeti Kantemirovi, 6. [17.] února 1742. KARGE, s. 22-23, AKV, I., s. 179, též: KANTEMIR, A. D., Sočinenija, pisma i izbrannye perevody knjazja Antiocha Dmitrieviča Kantemira, red. P. A. Jevremov, II. Sočinenija i perevody v proze, političeskija depeši i pisma, S. Peterburg 1868, s. 232-233, pozn. 1.

³⁵ ANISIMOV, s. 92.

³⁶ K osobě Bestuževa srov. zprávy vyslanců: Finch Harringtonovi, 5./16. ledna 1742, SIRIO, XCI., No. 94, s. 408, La Chétardie Amelotovi, [7./] 18. června 1742, tamtéž, C, No. 85, s. 241, Wich Carteretovi, 8./19. července 1742, SIRIO, XCIX., No. 3, s. 9-10, SOLOVJOV, Istorija, s. 131-132, VALIŠEVSKIJ, s. 143-162, MEDIGER, s. 192, 201-209, HÜBNER, s. 36, STELLNER, František, Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení, Praha 1998, s. 268-269, (dále jen: STELLNER, Fridrich), DUCHHARDT, Heinz, Balance of Power und Pentarchie. Internationale Beziehungen 1700-1785, Paderborn 1997, s. 142, SCHLÖZER, Kurd von, Friedrich der Grosse und Katharina die Zweite, Berlin 1859, s. 21-23, (dále jen: SCHLÖZER), KOSER, Reinhold, Preussen und Russland im Jahrzehnt vor dem Siebenjährigen Kriege, in: Preußische Jahrbücher 47, 1881, s. 288-289. K jeho vzestupu díky profrancouzské straně srov. KARGE, s. 26-29, BRANIG, s. 50-51, RICE, s. 63-64, ANISIMOV, s. 95-100, CRUSENSTOLPE, s. 203-205, OLIVIER, s. 173-175, MANSTEIN, s. 244-245.

³⁷ Cit. dle: SOLOVJOV, Sergej Michailovič, Politika Rossii vo vremja vojny za avstriskoe nasledstvo, St. Petersburg 1867, s. 23, (dále jen: SOLOVJOV, Politika). Bestuževovi stoupenci byli označováni jako “ruská” strana. Patřil k ní mj. carevniin favorit Razumovskij a vicekancléřův bratr, Michail (1688-1760), jenž platil za blízkého přítele britského vyslance Wicheho. Srov. LODGE, Richard, Russia, Prussia and Great Britain 1742-1744, in: The English Historical Review 45, 1930, No. 177, s. 591, (dále jen: LODGE, Russia). Sir Cyril Wich byl britský vyslanec v letech 1741-1744. Srov. RUFFMANN, Karl-Heinz, Die diplomatische Vetreitung Grossbritanniens am Zarenhof im 18. Jahrhundert, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 2, 1954, s. 417.

³⁸ K Lestocqovi srov. MANSTEIN, s. 245-246, o jeho soupeření s Bestuževem srov. SOLOVJOV, Istorija, s. 182-184. K profrancouzské straně srov. SOLOVJOV, Politika, s. 22, OLIVIER, s. 180, CRUSENSTOLPE, s. 201. Prusko tehdy jako francouzský spojenec sledovalo částečně stejnou politiku jako Francie. Pruský král instruoval svého vyslance, aby carevně “co nejvíce lichočil” a přesvědčil ji o jeho přátelství. Fridrich II. Podewilsovi, 30. 1. 1742, FRIDRICH II., Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen, bearb. von Reinhold Koser u. a., II., Berlin 1879, Nr. 676, s. 24, (dále jen: PC, II.).

³⁹ HÜBNER, s. 26-27, HERRMANN, Der russische Hof, s. 289.

klik se odrazilo v chaotickém a nejasném řízení státních záležitostí. Za této situace začal petrohradský dvůr hledat nevěstu pro careviče. Vzhledem k významu příbuzenských vztahů v 18. století se otázka, kdo jednou zasedne po Petrově boku na trůn, jevila pro ruskou i zahraniční diplomacii jako jeden ze zásadních problémů. Budoucí manželka se mohla stát významnou politickou osobností, ovlivňovat politiku jedné z velmocí, proto klíčové evropské dvory hodlaly prosadit vlastní kandidátky a získat výhodu před protivníky.

Alžběta Petrovna se sama ujala úlohy najít careviči vhodnou manželku. Před historiky ovšem stojí nelehký úkol, chtějí-li popsat proces rozhodování a její složitou hru s dvorskými klikami a cizími diplomaty. Evropské dynastie hledaly nevěsty v panovnických či dříve panujících (tzv. rovnorodých) rodinách. Vzhledem k jejich malému počtu se však velmi často uzavíraly svatby mezi příbuznými. Taková spojení bývala projevem stability, nepřinášela nebezpečí nových mocenských bojů a nerozšiřovala příliš počet příbuzných. Další možností bylo uzavření politického či dynastického sňatku, kdy nevěsta přinášela věnem dědické nároky či podporu své rodné země v mezinárodní politice. S největší pravděpodobností zavrhl Alžběta Petrovna tuto variantu již na počátku, neboť její synovec byl pretendentem švédského trůnu a carevna se domnívala, že další dědické nároky by její politiku mohly pouze zkomplikovat. Z politického hlediska Rusko nepotřebovalo podporu cizí mocnosti, jež by ho pak mohla omezovat při rozhodování, či kvůli níž by bylo nuceno zapojit se do války o rakouské dědictví. Carevna hodlala ukončit válku se Švédskem a nechtěla se zaplést do dalšího válečného konfliktu, neboť potřebovala klid pro upevnění vlastní pozice.

Z těchto důvodů se imperátorka rozhodla vybrat synovci nevěstu mezi příbuznými.⁴⁰ V Rusku přicházely v úvahu dcery sourozenců Kateřiny I. (rody Skavronskij, Hendrikov a Jefimovskij). Ty však byly rolnického původu, neboť Kateřina I. se narodila v prosté rodině jako Marta Skavronská a postupně se vypracovala z pastorovy služebné na milenku a později i manželku Petra Velikého. Svým příbuzným zajistila statky a hraběcí tituly. Také její dcera, Alžběta Petrovna je všemožně podporovala, ale těžko mohla uvažovat o tom, že by některou ze sestřenic provdala za dědice trůnu. Carevna také jistě vyloučila možnost, že by nevěstu hledala mezi příbuznými první ženy Petra Velikého, Eudoxie Lopuchinové. Carevičova manželka z domácí šlechty by vzbudila nežádoucí reakce. Panovnická rodina požívala totiž posvátné úcty a tyčila se nedostupně nad šlechtou a poddanými. Tuto evropskou tradici převzal Petr Veliký a všem členům své rodiny našel životní partnery mezi příslušníky cizích vládnoucích rodů. Případ Kateřiny I. byl poslední mesaliancí v ruské dynastii, neboť vstupem Ruska mezi evropské velmoci byly cizí princezny preferovány “jako symbol prestiže”.⁴¹

Ze spřízněných cizích dynastií měla carevna možnost hledat nevěstu mezi příbuznými své švagrové Charlotty Brunšvické (1694-1715), manželky careviče Alexeje Petroviče.⁴² V tomto případě přicházely v úvahu sestra české a uherské královny Marie Terezie, arcivévodkyně Marie Anna (1718-1746), či sestry internovaného otce Ivana VI., Antona Ulricha Brunšvicko-Wolfenbüttelského. Požádat o ruku arcivévodkyni by znamenalo zavázat se pomoci uhájit její sestře rakouské dědictví, navíc mohla Vídeň trvat na katolickém vyznání, což bylo pro Rusy nepřijatelné. Zásadní překážkou byl také fakt, že vídeňský dvůr vřele podporoval Alžbětina předchůdce na trůně a netěšil se její důvěře.

Jako jediná možná varianta z okruhu příbuzných zbyl imperátorce holštýnsko-gottorpský rod, z něhož pocházeli její švagr, synovec i zemřelý snoubenec. Kromě careviče Petra žili počátkem roku 1742 pouze sourozenci již zmíněného Adolfa Fridricha - princezny Žofie (1705-1764) a Anna (1709-1758), princové Fridrich August (1711-1785) a Jiří (1719-

⁴⁰ Mezi potomky bratra Petra Velikého, Ivana V. (carské linie) nebyla žádná vhodná nevěsta a navíc byli všichni žijící příslušníci internováni.

⁴¹ ALEXANDER, s. 23.

⁴² Alexej pocházel z prvního manželství Petra Velikého, byl tedy polobratrem Alžběty Petrovny.

1763) a konečně Johanna Alžběta (1712-1760), provdaná anhaltsko-zerbstská kněžna.⁴³ Zmíněné princezny Žofie a Anna byly o více než dvacet let starší než carevič, princové byli svobodní a bezdětní, takže jedinou příbuznou vhodného původu a odpovídajícího věku byla dcera Johanny Alžběty, anhaltsko-zerbstská princezna Žofie Augusta Friderika, narozená 21. dubna/2. května 1729 v pruském Štětíně.⁴⁴ Pokud se ruská panovnice rozhodla oženit následníka s některou z jeho příbuzných, přicházela v úvahu pouze Žofie Augusta Friderika. Zdá se velmi pravděpodobné, že ji Alžběta Petrovna považovala za hlavní kandidátku.

Mnoho historiků nicméně označuje původ Žofie Augusty Frideriky za méně významný. Mají pravdu pouze z politického hlediska, neboť anhaltsko-zerbstské knížectví patřilo mezi drobné říšské monarchie bez reálného vlivu na politiku římsko-německé říše. Z dynastického pohledu však byla knížata rovnorodá s královskými rody, neboť pocházela z askáňské dynastie. Ta je doložena od 11. století a panovala v Sasku (1138-1141), Braniborsku (1144-1319/20), Sasko-Wittenbersku (1180-1422) a Sasko-Lauenbursku (1180/1260-1689). Ze sasko-wittenberské linie se v 13. století oddělila anhaltská větev, která se roku 1603 rozdělila na pět samostatně vládnoucích rodů. Nejmladším z nich byl rod anhaltsko-zerbstských knížat.⁴⁵

Anhaltsko-zerbstská knížata se spříznila s nejpřednějšími evropskými dynastiemi a nelze souhlasit s tvrzením, že se jednalo “bezvýznamnou a nuznou německou knížecí rodinu”, jak tvrdil historik Alexander.⁴⁶ Při studiu rodokmenu zjistíme, že příslušníci anhaltsko-zerbstského rodu našli do roku 1745 životní partnery čtyřikrát v dynastii Wettinů (sasko-gothské, sasko-výmarské a sasko-weissenfelské linii), čtyřikrát v oldenburské dynastii (vévodské oldenburské, šlesvicko-holštýnsko-sonderbursko-norburské a holštýnsko-gottorpské linii), dvakrát v brunšvicko-wolfenbüttelské, jednou ve württemberské dynastii a pouze dvakrát v nižší šlechtě. Co se však týče příbuzenstva královského původu, praděd Žofie Augusty Frideriky⁴⁷ se oženil s Žofií Augustou Holštýnsko-Gottorpskou a stal se švagrem švédského krále Karla X. Děd Žofie Augusty Frideriky byl bratrancem švédského krále Karla X. a dánské královny Luisy (manželky Frederika IV.). Sestřenice otce Žofie Augusty Frideriky, Magdalena Augusta se stala babičkou britského krále Jiřího III.

Původ kazila Žofii Augustě Friderice pouze babička, Christine Eleonore von Zeutsch (1666-1699), pocházející z nižší durynské šlechty. V roce 1687 se provdala za prince Jana Ludvíka (1656-1704), mladšího syna panujícího knížete. Jejich manželství bylo nerovnorodé až do roku 1698, kdy císař povýšil její děti do říšského knížecího stavu a uznal za rovnorodé a schopné dědit vládu.⁴⁸ Na druhou stranu připomeňme, že podobná situace nastala i u babičky britského krále Jiřího II., takže se nemohlo jednat o skutečně vážnou nevěstu.⁴⁹

⁴³ Pro úplnost je nutné uvést z žijících členů rodu ještě matku Adolfa Fridricha, Albertinu Frideriku (1682-1755), rozenou bádenskou princeznu, a tetu Adolfa Fridricha, Marii Alžbětu (1678-1755), abatyši v Quedlinburgu. Její sestra Žofie Amálie (1670-1710), provdaná brunšvicko-wolfenbüttelská vévodkyně zemřela bezdětná, takže ani od ní neexistovala žádná kandidátka na carevičovu nevěstu.

⁴⁴ Obojí dataci uvedli: ALEXANDER, s. 20, CRONIN, s. 15, FIRSOV, N. N., Petr III i Ekaterina II v pervye gody eja carstvovaniya, Petrograd, Moskva 1915, s. 43, (dále jen: FIRSOV), ČEČULIN, Nikolaj Dimitrovič, Gosudari iz doma Romanovych 1613-1913, II., Moskva 1913, s. 2, (dále jen: ČEČULIN, II.), podle gregoriánského kalendáře: TROYAT, s. 7, GREY, Ian, Catherine The Great. Autocrat and Empress of all Russia, London 1961, s. 13, (dále jen: GREY), HOETZSCH, s. 12, ale chybné datum 21. dubna/1. května uvedli RIMSCHA, s. 9 a BRÜCKNER, Katharina, s. 15.

⁴⁵ Před rozdělením roku 1603 zahrnovalo Anhaltsko 40,8 čtverečných milí a roku 1742 mělo anhaltsko-zerbstské knížectví 20 000 obyvatel, přičemž zahrnovalo od roku 1667 také panství Jever u Severního moře o rozloze šesti čtverečných milí. Srov. CRONIN, s. 25.

⁴⁶ ALEXANDER, s. 20, podobně ELGKLOU, s. 118.

⁴⁷ Pradědova sestra se vdala za brunšvicko-wolfenbüttelského vévodu a stala se prababičkou Alžběty Kristiny, manželky císaře Karla VI. a prababičkou Charlotty, manželky ruského careviče Alexeje, syna Petra Velikého.

⁴⁸ WEYHE-EIMKE, Arnold Freiherr von, Die rechtmässigen Ehen des hohen Adels des Heil. Römischen Reiches deutscher Nation, Prag 1895, s. 26-28, odlišně: BANNIZA von BAZAN, Heinrich, Deutsche Geschichte in Ahnentafeln, Berlin 1940, s. 282, (dále jen: BANNIZA), SIEBIGK, Ferdinand, Katharinas der Zweiten

Pokud se historici zmiňují o nevýznamnosti otce Žofie Augusty Frideriky, knížete Kristiána Augusta (1690-1747), mají nepochybně pravdu. Už sám fakt, že v době jeho narození stál na osmém místě v dědické řadě na anhaltsko-zerbstské knížectví, svědčí o jeho politické nedůležitosti. Nezbylo mu nic jiného, než vstoupit do služeb jiného státu. Bylo by ovšem přehnané tvrdit, že kdyby tak neučinil, žil by “jako lepší sedlák”.⁵⁰ V pruské armádě dosáhl do roku 1740 hodnosti generálporučíka a zastával funkci velitele pěšího pluku, velitele pevnosti a guvernéra Štětína. Zatímco byla Žofie Augusta Friderika po otci knížecího, z matčiny strany se mohla pyšnit královskou babičkou, dánskou princeznou Friderikou (1649-1704), dcerou krále Frederika III. Z politického a dynastického hlediska stála Johanna Alžběta jednoznačně výše než její manžel. Byli to právě její příbuzní, kdo Žofii Augustě Friderice zajistil skvělou partii. Nezapomínejme na to, že kdyby Karel August nezemřel na neštovice, stala by se Johanna Alžběta švagrovou carevny Alžběty Petrovny a Žofie Augusta Friderika její neterí!

Není pochyb, že Alžběta Petrovna bedlivě sledovala události v německém Zerbstu. Carevič Petr znal všechny příbuzné osobně a s princeznou Žofií Augustou Friderikou se poprvé setkal v létě 1739 sídle svého poručníka v Eutinu.⁵¹ V prvním rukopise svých pamětí, psaných přibližně v letech 1754-1756, vylíčila Žofie Augusta Friderika, budoucí Kateřina II. Veliká, tuto schůzku následovně: “Tenkrát jsem se poprvé setkala s velkoknížetem, který byl skutečně hezký, milý a dobře vychovaný. Vyprávěly se přímo zázraky o jedenáctiletém chlapci, jehož otec právě zemřel. Moje matka, která byla tehdy velmi pěkná, se mu líbila a on se jí dvořil. Sotva jsem si ho všimla, ale zaslechla jsem, jak moji strýcové a tety, Brümmer a všichni zasvěcení tu a tam utrousili slůvka, která dávala tušit, že bychom mohli možná patřit k sobě. Vůbec jsem se tomu nebránila. Věděla jsem, že se dříve nebo později stane švédským králem, a ačkoliv jsem ještě byla dítě, lichotil mému uchu titul královny. Od jisté doby si mě mé okolí s ním dobíralo, a pozvolna jsem si zvykla na myšlenku, že jsem určena pro něj.”⁵²

V textu z roku 1771 se objevila celá pasáž v přepracované verzi: “Zde jsem tedy poprvé spatřila vévodu, jenž se později stal mým manželem! Jevil se jako dobře vychovaný a osvícený, ale již tehdy bylo patrné, že má sklon k pití a s nechutí se staví ke všemu, co je mu nějak nepříjemné. Sblížil se s mojí matkou, ale mě nemohl vystát, byl žárlivý na svobodu, již jsem požívala, zatímco on byl obklopen učiteli a každý jeho krok byl řízen a naplánován.”⁵³ A na závěr uvedme konečnou verzi pamětí, upravených na sklonku autorčina života: “Petra III. jsem poprvé spatřila, když mu bylo jedenáct let, a sice v Eutinu u jeho poručníka, lübeckého knížete-biskupa. Ten shromáždil v Eutinu v roce 1739, několik měsíců po smrti Petrova otce, vévody Karla Fridricha, celou svou rodinu, aby předvedl svého svěřence. Moje babička, matka knížete-biskupa, a moje matka, jeho sestra, tam se mnou přijely z Hamburku. Bylo mi deset let... Tehdy na tomto rodinném setkání jsem slyšela, že mladý vévoda tíhne k pití, a jeho okolí mu jen obtížně bránilo, aby se neopíjel u stolu. Byl uštěpačný a prchlivý, neměl rád své dvořany, zvláště Brümmera, jinak vyzařoval jistou živost, ale měl jemný a neduživý vzhled.”⁵⁴

Brautreise nach Russland 1744-1745, Dessau 1873, s. 1, (dále jen: SIEBIGK).

⁴⁹ Jednalo se o příslušnici střední francouzské šlechty, Eleonoru d'Esmier (1639-1722), dceru markýze d'Olbreuse, manželku brunšvicko-celbského vévody Jiřího Viléma.

⁵⁰ HERM, s. 146.

⁵¹ Srov. AMBURGER, Erik, “Madame Bielke”, eine Korrespondentin Katharinas II., in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 35, 1987, H. 3, s. 386. Petr byl její bratranec 3. stupně.

⁵² Část V., KATEŘINA II., Memoiren, s. 21, pozn. 1, popř. NEUMANN-HODITZ, Reinhold, Katharina II. die Grosse mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, Reinbek bei Hamburg 1988, s. 31, (dále jen: NEUMANN-HODITZ).

⁵³ Část I., KATEŘINA II., Memoiren, s. 20-21, popř. NEUMANN-HODITZ, s. 32.

⁵⁴ Část IV., KATEŘINA II., Memoiren, s. 21, pozn. 1, popř. BILBASSOFF, Geschichte, I./1, s. 9, NEUMANN-HODITZ, s. 33, JESSEN, Hans, Katharina II. von Russland. Im Spiegel der Zeitgenossen, Düsseldorf 1970, s. 23, (dále jen: JESSEN).

Srovnání těchto textů dokumentuje autorčinu zaujatost. Proto je nutno pracovat s pamětmi jako historickým pramenem velmi opatrně a nepřejímat nekriticky autorčina tvrzení. Přesto však nelze pochybovat o tom, že již před nástupem Alžběty Petrovny na trůn se v holštýnsko-gottorpské rodině uvažovalo o možném manželství Žofie Augusty Frideriky s Karlem Petrem Ulrichem. Velmi důležité byla také skutečnost, že se vévodův vrchní hofmistr Brümmer osobně seznámil s Johannou Alžbětou a začal si s ní dopisovat.⁵⁵ Poté, co se Alžběta Petrovna stala panovnicí, zaslala jí kněžna Johanna Alžběta blahopřejný dopis.⁵⁶ Carevna ji v děkovním dopise požádala o obrázek své zesnulé sestry Anny.⁵⁷ Johanna Alžběta její přání obratem splnila a jako dárek obdržela na podzim 1742 imperátorkin portrét lemovaný brilianty.⁵⁸ Alžběta Petrovna stejně jako carevičovo "holštýnské" okolí sledovala příbuzné v Zerbstu a při svém hledání nevěsty mohla navázat na starší iniciativu holštýnsko-gottorpské rodiny. Zerbstský dvůr se carevně připomínal při každé vhodné příležitosti.

Ačkoliv Alžběta Petrovna dospěla v otázce nevěsty k rozhodnutí pravděpodobně velmi záhy, nemohla svou volbu ve prospěch své anhaltsko-zerbstské příbuzné vyhlásit okamžitě, neboť se musela věnovat jiným, závažnějším otázkám. Také z diplomatického hlediska bylo nesmyslné zbavit naděje ostatní adeptky a připravit se tak o výhodný prostředek při jednání s řadou evropských dvorů. Panovnice proto zvolila vyčkávací taktiku, kdy žádnou možnost přímo neodmítla a ponechávala vlastní i cizí politiky v nejistotě. Na počátku roku 1742 se například zdálo, že nová carevna bude provádět profrancouzskou politiku. Francie se totiž jako jediná velmoc chovala k předcházející vládě zdrženlivě. Její vyslanec, Jacques-Joachim Trotti markýz de La Chétardie (1705-1759) podpořil převrat a zprostředkoval uzavření příměří se Švédy.⁵⁹ Alžběta ho zahrnula přízní, a proto nikoho nepřekvapilo, když se již v lednu 1742 začalo na ruském dvoře mluvit o tom, že se jedná o svatbě následníka s francouzskou princeznou.⁶⁰ Nezdá se pravděpodobné, že by carevna považovala případný sňatek s bourbonskou princeznou za nejlepší variantu.⁶¹ La Chétardie jednal pravděpodobně

⁵⁵ Srov. KATEŘINA II., *Memoiren*, s. 38, HASLIP, Joan, *Politik und Leidenschaft. Katharina II. von Russland*, Stuttgart, Zürich 1978, s. 14, (dále jen: HASLIP). V roce 1740 pobývala Žofie Augusta Friderika s matkou u babičky Albertiny Frideriky v Hamburku, kde ji Brümmer obstarával knihy.

⁵⁶ Johanna Alžběta Alžbětě Petrovně, 27. prosince 1741, BILBASSOFF, *Geschichte*, I./1, s. 16.

⁵⁷ Alžběta Petrovna Johanně Alžbětě, 14. [25.] ledna 1742, JESSEN, s. 27-28, BILBASSOFF, *Geschichte*, I./1, s. 17, ALEXANDER, s. 23.

⁵⁸ V pamětech se Kateřina II. mýlila, když uvedla: "Moje matka obdržela carevnin portrét posázený brilianty po narození mé sestry Alžběty, jejíž kmotrou se panovnice stala." KATEŘINA II., *Memoiren*, s. 39. Princezna Alžběta se narodila 17. prosince 1742, ale klenot byl předán již 15. října 1742 legačním radou Schrieverem v Berlíně, jak doložili vydavatelé pamětí (KATEŘINA II., *Memoiren*, s. 39, pozn. 1). Podle Bilbasova v září předal vyslanec tajemník "Schriver" portrét v hodnotě 18 000 stříbrných rublů. BILBASSOFF, *Geschichte*, I./1, s. 17, podobně: BRÜCKNER, Alexander, *Žizň Petra III do vstuplenija na prestol*, in: *Russkij Vestnik*, 163, 1883, janvar, s. 191, (dále jen: BRÜCKNER, *Žizň*, janvar), JESSEN, s. 28, ALEXANDER, s. 23, SIEBIGK, s. 4. KAUSOVÁ, Gina, *Kateřina Veliká*, Praha 1998, s. 19, (dále jen: KAUSOVÁ), udala jeho cenu dvacet tisíc tolarů. TROYAT, s. 14 chybně uvedl září 1741.

⁵⁹ Srov. WILSON, Arthur McCandless, *French Foreign Policy during the Administration of Cardinal Fleury 1726-1743. A Study in Diplomacy and Commercial Development*, Cambridge 1936, s. 340, pozn. 39, HOROWITZ, Sidney, *Albert Vandal and Franco-Russian Relations, 1740-1746*, in: *Journal of Central European Affairs* 14, July 1954, Num. 2, s. 123-142, VALIŠEVSKIJ, s. 17-31, 305-316, SOLOVJOV, *Istorija*, s. 168-174, ANISIMOV, s. 81, MEDIGER, s. 190-191, 195-198, MAHRER, Eva, *Die englisch-russischen Beziehungen während des Österreichischen Erbfolgekrieges*, Phil. Diss., Wien 1972, s. 17-19, (dále jen: MAHRER), WAGNER, Fritz, *Kaiser Karl VII. und die grossen Mächte 1740-1745*, Stuttgart 1938, s. 230. Pro úzkou rusko-francouzskou spolupráci se zasazoval také drážďanský dvůr: BRANIG, s. 51, Schriever Čerkaskému, 2. ledna 1742, AKV, I., s. 104.

⁶⁰ Pezold Brühlovi, [14./] 25. ledna 1742, SIRIO, VI., No. 679, s. 397, Pezold Brühlovi, [18./] 29. října 1742, tamtéž, No. 705, s. 448, Pezold Brühlovi, [4.] 15. prosince 1742, tamtéž, No. 716, s. 464-465, srov. BILBASSOFF, *Geschichte*, I./1, s. 37, pozn. 1. V úvahu přicházely dcery Ludvíka XV., Anna, Marie Adelaide a Adelaide.

⁶¹ HERM, s. 147-148. Lindemannová tvrdila, že carevna pověřila napsat La Chétardieho do Paříže, že zamýšlí

na vlastní pěst, když sondoval postoj Versailles ohledně možnosti spříznění. Zahájil tak složitou diplomatickou operaci, v níž se ani jedna strana nechtěla oficiálně vyjádřit, aby se neblamovala. Na druhou stranu není vyloučeno, že imperátorka se v rozhovoru s La Chétardiem zmínila o francouzské princezně a vyčkávala reakce versailleského dvora. Mohlo jít o diplomatickou sondáž, jakou cenu hodlá Francie za případné ruské spojenectví poskytnout.⁶²

Předpoklad markýze de La Chétardie, že carevna přijme při jednání se Švédy mírové prostředkování Ludvíka XV. a vrátí stockholmskému dvoru část pobaltských provincií, se nepotvrdil. Jeho pomoc při jednání o rusko-švédském příměří se ukázala jako hrubá politická chyba, neboť Rusové využili odpočinku k posílení armády, obnovili boje a v létě 1742 obsadili švédské Finsko. Zatímco se francouzský vyslanec snažil oslnit carevnu velkolepými plány na spolupráci, Versailles pokračovaly ve své politice tzv. protiruské bariéry. Poté, co se carské vládě dostaly do rukou důkazy, že Francouzi vypláceli Švédům subsidie a vyzývali Dány a Turky do války proti Rusku, došlo k prudkému ochlazení vztahů.⁶³ V Berlíně se dozvěděli, že La Chétardie měl v plánu odškodnit Švédsko pruskou částí Pomořanska. Také kvůli tomu opustil pruský král Francii během války o rakouské dědictví, využil britského prostředkování a uzavřel s Rakouskem vratislavský předběžný mír.⁶⁴ Tím pádem došlo na podzim 1742 k úplnému zhroucení francouzské východoevropské diplomatické ofenzívy. Z války proti Vídni a Londýnu vystoupily Prusko a Sasko, klíčová součást protiruské bariéry - Švédsko bylo výrazně oslabeno, dostalo se do ruského vlivu a hrozilo nebezpečí, že se Rusko přidá na stranu francouzských nepřátel. Pruský vyslanec tuto změnu zaregistroval a ve svém hlášení v říjnu 1742 uvedl: "Ministry jsem náležitě upozornil na protiruské intriky Francie a Švédska. Všiml jsem si, že s nekonečným potěšením přijímají zprávy o nepoctivosti a pohoršlivých postupech versailleského dvora. Pokud tato vláda zůstane u moci, nemusíme se bát, že by získala vrch francouzská strana."⁶⁵

Za takové situace mohly petrohradský a versailleský dvůr stěží vážně uvažovat o spříznění. Ludvík XV. podezřívával Rusko, že se v nejbližší době spojí s jeho nepřáteli. Z dynastického hlediska mu vadila skutečnost, že se carevna i její sestra narodily jako nemanželské a teprve později byly uznány právoplatnými princeznami. Francouzský ministr J. J. Amelot instruoval vyslance v Petrohradě, aby se vyvaroval zapříst rozhovor o sňatku: "Carevnu napadají různé věci, některé zřetelně vyhovují našim zájmům, ale žádnou z nich neprosadí, sdělí je ministrům, kteří, jak dobře ví, jsou nepřátelští Francii a chystají se uzavřít smlouvy se všemi našimi nepřáteli."⁶⁶

O tom, že žádná strana se skutečně jednoznačně nevyjádřila, svědčí zpráva saského vyslance v Rusku z prosinci 1742: "Jelikož se zde Francie stále těší stejné přízni, poprosil jsem Lestocqa, aby mi upřímně řekl, zda se ještě pomýšlí na sňatek holštýnského vévody s francouzskou princeznou. Ačkoliv nazval tuto možnost chimérou a Brümmer se v rozhovoru s vicekancléřem vyjádřil stejně, pohlížím na to přece jenom jako na pokrytectví. Až přijde ten

---

Petra oženit s francouzskou princeznou. LINDEMANN, Martha, *Die Heiraten der Romanows und der deutschen Fürstenthäuser im 18. und 19. Jahrhundert und ihre Bedeutung in der Bündnispolitik der Ostmächte*, Berlin, Bonn 1935, s. 32, (dále jen: LINDEMANN), odkázala na CRUSENSTOLPE, s. 177. Hoetzsch naopak konstatoval, že francouzskou princeznu carevna nechtěla. HOETZSCH, s. 14.

⁶² Údaj, že francouzskou variantu prosazoval hlavně Brümmer, přinesl BRANIG, s. 68.

⁶³ K jednání o příměří záznam z jednání kolegia zahraničních věcí, 19. [30.] března 1742, AKV, I., s. 291-293, La Chétardie Amelotovi, [12./] 23. dubna 1742, SIRIO, C, No. 66, s. 159, srov. VALIŠEVSKIJ, s. 308-309, BRANIG, s. 59-60, ARNETH, s. 318, ANISIMOV, s. 83-84.

⁶⁴ Fridrich II. Podewilsovi, 6. srpna 1742, PC, II., Nr. 949, s. 246-247. Vratislavský předběžný mír byl uzavřen 11. června 1742, berlínský mír 28. července 1742. Srov. LODGE, Russia, s. 580, RICE, s. 72-73, WEIGAND, Emanuela, *Die englisch-österreichischen Beziehungen im Österreichischen Erbfolgekrieg*, Phil. Diss., Wien 1953, s. 86-90, (dále jen: WEIGAND), STELLNER, Fridrich, s. 148-149.

⁶⁵ Mardefeld Fridrichu II., říjen 1742, cit. dle: VALIŠEVSKIJ, s. 328-329, v PC, II. není zařazen.

⁶⁶ Amelot d'Allionovi, 27. října 1742, cit. dle: VALIŠEVSKIJ, s. 327-328.

pravý čas, budeme všichni volbou nevěsty překvapeni, stejně jako teď povoláním vévody za dědice trůnu.”⁶⁷ Důležitý faktor při jednáních o carevičově nevěstě představoval průběh rusko-švédské války a řešení švédského následnického problému. Po švédské porážce obsadili Rusové v srpnu 1742 celé Finsko a na petrohradském dvoře se vlivná skupina politiků vehementně zasazovala o jeho připojení k impériu. Švédové zvolili holštýnsko-gottorpského vévodu Karla Petra Ulricha 15./26. října 1742 následníkem trůnu a do Ruska vyslali slavnostní delegaci. Předpokládali, že vévoda jejich volbu přijme a carevna by jistě nenadiktovala tvrdé mírové podmínky zemi, kde měl vládnout její synovec.⁶⁸ Než dorazila švédská delegace na ruský dvůr, přestoupil vévoda 7./18. listopadu na pravoslaví a byl jmenován carevičem. Bylo nepředstavitelné, aby carevič vládl oběma zemím, takže členové švédské delegace zažili “potupné odmítnutí”, jak událost komentoval pruský král.⁶⁹

Na základě carevna rozhodnutí nehodlal Petr využít svých dědických nároků na švédskou korunu. Alžběta Petrovna se pod vlivem holštýnské strany⁷⁰ rozhodla využít švédské krize a prosadit vlastního kandidáta jako švédského následníka, a to nejbližšího carevičova příbuzného a bratra svého bývalého snoubence, lübeckého knížete-biskupa Adolfa Fridricha Holštýnsko-Gottorpského. Během pozdějších mírových jednání instruovala imperátorka své zástupce, aby Švédům jasně naznačili, že pokud zvolí Adolfa Fridricha, spokojí se s malou částí Finska. Pokud by však činili problémy, ponechá si Finsko celé.⁷¹ Od listopadu 1742 věděly evropské dvory o ruském kandidátu na švédského následníka a dobře si uvědomovaly, že vzhledem ke švédskému debaklu na válečném poli budou mít Rusové při volbě ve Stockholmu hlavní slovo. Adolf Fridrich se rázem stal důležitou evropskou politickou veličinou a skutečnost, že byl stále svobodný, z něj činila objekt intenzivních jednání, která se prolínala s hledáním nevěsty pro careviče. Připomeňme, že anhaltsko-zerbstská kněžna byla sestrou Adolfa Fridricha, což zvyšovalo dynastickou a politickou “hodnotu” její dcery.

Na petrohradském dvoře prosazovala vlivná skupina velmožů návrh oženit Petra s dcerou saského kurfiřta a polského krále Augusta III., princeznu Marií Annou (1728-1797). Saský diplomat Pezold vyzdvihoval její krásu, urozenost a příhodný věk. O tuto variantu se zasazoval vicekancléř Bestužev, jenž v ní viděl možnost upevnění vztahů s protifrancouzským blokem, neboť Sasko opustilo v druhé polovině roku 1742 společenství s Francií.⁷² Vicekancléř by si prosazením “vlastní” varianty upevnil postavení na dvoře, ale o celé

⁶⁷ Pezold Brühlovi, [4./] 15. prosince 1742, SIRIO, VI., No. 716, s. 466. Podle Bilbasova myšlenka na francouzskou princeznu pronásledovala saského vyslance jako noční můra, takže přehlédl anhaltskou variantu. BILBASSOFF, Geschichte, I/1, s. 37.

⁶⁸ HÜBNER, s. 29, LODGE, Richard, The Treaty of Abo and the Swedish Succession, in: The English Historical Review 43, No. 172, 1928, s. 553 (dále jen: LODGE, The Treaty), MEDIGER, s. 214-216, DROYSEN, Johann Gustav, Geschichte der preussischen Politik, V. Theil: Friedrich der Grosse, T. 2, Leipzig 1876, s. 127, (dále jen: DROYSEN), HERRMANN, Geschichte, s. 53-56, SIRIO, C, s. CXXXVII., kde obojí datace.

⁶⁹ FRIDRICH II., Geschichte, s. 124.

⁷⁰ O Brümmerově úloze srov. HÜBNER, s. 30-31, MEDIGER, s. 214, Wich Carteretovi, 6./17. září 1742, SIRIO, XCIX., No. 23, s. 60-61. Jednoznačně Brümmera za původce plánu označil Solovjov a navíc tvrdil, že mu pomohl Lestocq, jenž kalkuloval, že pokud bude zvolen, dostane se Švédsku výhodnějšího míru a tím pádem splní, k čemu se za penzi zavázal Francouzům. SOLOVJOV, Istorija, XI., s. 213.

⁷¹ K válce a mírovým jednáním srov. HÜBNER, s. 27-43, RICE, s. 77-78, SOLOVJOV, Istorija, s. 212-227, MEDIGER, s. 214-219, BRANIG, s. 77, HERRMANN, Geschichte, s. 42-62. O kandidatuře Adolfa Fridricha se zmínil britský vyslanec: Wich Carteretovi, 30. října/10. listopadu 1742, SIRIO, XCIX., No. 48, s. 118-120. FRIDRICH II., Geschichte, s. 129-130, popis války se Švédskem v pamětech: MANSTEIN, Zapiski, s. 216-288.

⁷² BILBASSOFF, Geschichte, I/1, s. 37, týž, Geschichte, I/2, s. 6, HÜBNER, s. 53, FLEISCHHACKER, s. 134, SOLOVJOV, Istorija, s. 261, DROYSEN, s. 128. Haslipová zmateně tvrdila, že Marie Terezie byla pro saskou variantu a v jejím žoldu stál Bestužev. HASLIP, s. 16. Marie Anna se později provdala za bavorského kurfiřta Maximiliána Josefa, syna císaře Karla VII., a zemřela bezdětná.

záležitosti mohla rozhodnout pouze carevna. Ta však ponechávala všechny v nejistotě.⁷³ Ještě v okamžiku, kdy se Žofie Augusta Friderika s matkou cestou do Ruska zastavily v lednu 1744 v Berlíně, netušila saská diplomacie, jak se carevna rozhodla.⁷⁴

Prusko mělo po uzavření míru s Rakouskem a vystoupení z koalice s Francií větší šanci vyjednat smlouvu o přátelství s Ruskem a také se o to intenzivně, leč bezvýsledně snažilo po celý rok 1742. V rámci těchto jednání se začalo spekulovat, že by si carevič mohl vzít pruskou princeznu. Alžběta Petrovna musela hledání manželky pro dědice trůnu nakonec konzultovat s ministry. V červnu 1742 jí vicekancléř Bestužev předložil seznam možných kandidátek, na němž se objevilo i jméno Amálie Pruské. Tento fakt sdělil vicekancléř i pruskému vyslanci a zpráva se roznesla po celém dvoře.⁷⁵ Německý historik Branig v této souvislosti vydedukoval, že Bestužev v rámci boje proti francouzské variantě a vzhledem k tomu, že Prusko opustilo francouzský blok, navrhl, aby se carevič oženil s pruskou princeznou.⁷⁶ To ovšem neznamenalo, že by se vicekancléř opravdu stal zastáncem pruské varianty. Jednalo se pravděpodobně o další diplomatický manévr, ale historici se nemohou opřít o dokumenty, které by prokázaly, že by carevna tuto variantu preferovala a dala pokyn zahájit jednání.⁷⁷

Berlínský dvůr neměl zájem na carevičově sňatku s hohenzollernskou princeznou. Pruský vyslanec Mardefeld naznačil vicekancléři, že takové spojení by mohlo vést spíše k nejednotě než k upevnění dobrých vztahů. Ve zprávě králi Fridrichu II. napsal, že jediný smysl takového spříznění vidí v možnosti zabránit francouzské či saské variantě.⁷⁸ Vyslancovo odmítavé chování bylo zcela v souladu s berlínskou politikou, neboť “Jeho Veličenstvo přikázalo oznámit, že je nutné se vyhýbat všem diskusím o sňatku”.⁷⁹ Počátkem září král znovu oznámil, že o ruské “sňatkové aféře” už nechce slyšet ani slovo.⁸⁰ Vyslanci napsal, že “neštěstí milované sestry zlatem nevyváží”.⁸¹ Historička Lindemannová se domnívala, že pruský král nehodlal poslat vlastní sestru do Ruska, protože se mu poměry v Petrohradě mohly jevit jako nepřehledné, možná ho od užšího spojení s východní říší zrazovala napjatá evropská situace či měl jiné plány.⁸² Na druhou stranu se zdá možné, že Mardefeld interpretoval Bestuževovu zmínku o Amálii jako vážný úmysl, a vyvolal tím v Berlíně zbytečně neklid. Vicekancléř se mohl zmínit o pruské princezně také proto, aby neurazil pruský dvůr, když se hovořilo pouze o francouzské a saské variantě. Další možností byla Bestuževova složitá hra, kdy dopředu odhadl negativní postoj pruského krále, a proto variantu nastolil, aby se Fridrich II. odmítnutím v carevniých očích zdiskreditoval. Protipruský kurz totiž zůstal klíčovým bodem Bestuževovy zahraničně politické koncepce.

O tom, že tato interpretace nemusí být pouhou spekulací, svědčí chování pruské diplomacie. Ta sice odmítla jednat o spříznění, ale usilovně ubezpečovala Petrohrad o svém

⁷³ Fridrich II. Mardefeldovi, 7. září 1743, PC, II., Nr. 1 186, s. 416-417.

⁷⁴ Podewils Fridrichu II., 17. února 1744, PC, III., Nr. 1 312, s. 10, pozn. 1, srov. DROYSEN, s. 215, BILBASSOFF, Geschichte, I./1, s. 54, pozn. 1. Saský rezident v Berlíně se totiž vyptával ministra Podewilse, zda nejednalí o svatbě princezny s velkoknížetem. Podewils to samozřejmě popřel a že pokud ví, tak se stále jedná o svatbě Petra se saskou princeznou.

⁷⁵ Mardefeldova zpráva, 13. července 1742, PC, II., s. 241, pozn. 1. Srov. BILBASSOFF, B. von, (BILBASOV, V. A.), Geschichte Katharina II., I./2., Berlin 1891, s. 6-7, (dále jen: BILBASSOFF, Geschichte, I./2), DASSOW, s. 8, LINDEMANN, s. 32-33, DROYSEN, s. 128, PREUSS, Johann David Erdmann, Friedrich der Große. Eine Lebensgeschichte, I., Berlin 1832, s. 259-260.

⁷⁶ BRANIG, s. 68.

⁷⁷ Přesto Donnert tvrdil, že carevna “přednostně uvažovala o princezně z anglického, francouzského, pruského a sasko-polského královského domu, ale asi by ráda dala přednost pruské kandidátce”. DONNERT, s. 21.

⁷⁸ Mardefeldova zpráva z 6. srpna 1742, BRANIG, s. 68, v PC, II. není zařazena, srov. DROYSEN, s. 128.

⁷⁹ Fridrich II. Podewilsovi, 30. července 1742, PC, II., Nr. 941, s. 241.

⁸⁰ Fridrich II. Podewilsovi, 4. září 1742, tamtéž, Nr. 972, s. 268.

⁸¹ Fridrich II. Mardefeldovi, 18. září 1742, cit. dle: VALIŠEVSKIJ, s. 328, v PC, II. není zařazeno.

⁸² LINDEMANN, s. 33.

přátelství. Fridrich II. se pokusil naladit carevnu příznivě, udělil jí nejvyšší pruský Řád Černé orlice a přijal ruský první a nejvyšší Řád sv. Ondřeje.⁸³ Jeho snahy se vyplatily, neboť v březnu 1743 byla v Petrohradě podepsána rusko-pruská defenzivní smlouva. Její cenu ovšem značně minimalizovala skutečnost, že neobsahovala garance na pruskou držbu Slezska.⁸⁴ Pruská diplomacie však mohla rusko-rakouského ochlazení při dalších jednáních využít po Bottově aféře, která vypukla v létě 1743 na petrohradském dvoře v důsledku odhalení údajného spiknutí, jehož cílem mělo být svržení Alžběty Petrovny a návratu brunšvické dynastie. Spiklenci měli nalézt sluchu u rakouského vyslance A. O. markýze Botty d'Adorna.⁸⁵ Fridrich II. blahopřál panovnici k odhalení spiknutí, poradil jí, aby s brunšvickou rodinou zacházela přísně a instruoval vyslance: "Nyní nadešel čas co nejvíce upevnit naše vztahy s Ruskem. Dělejte vše pro to, abyste uspěl, a buďte si jist, že Vám budu nápomocen. Zkrátka, naše a carevniny zájmy se musí plně shodovat."⁸⁶ O den později ho vyzval: "Pokuste se přes své přátele carevně ukázat, že ze všech evropských mocností jsem to já, na jehož opravdové přátelství se může nejvíce spolehnout. Chci, aby zůstala u moci, aby ji nesvrhl z trůnu malý Ivan, který by byl vždy člověkem vídeňského dvora a o jehož špatných úmyslech má carevna dost důkazů."⁸⁷ Ruský dvůr se nebránil pruskému nadbívání a cizí diplomaté si brzy všimli zlepšení vzájemných vztahů. Například britský vyslanec hlásil: "Mardefeld je od Bottovy aféry u dvora nejpříznivěji přijímaným vyslancem."⁸⁸ Tento trend vyvrcholil v listopadu 1743, kdy Petrohrad garantoval pruskou držbu Slezska.⁸⁹ Bottova aféra ochladila rusko-rakouské vztahy, ale pruské diplomacii se z ní nepodařilo podle výstižného názoru historika Solovjova mnoho vytěžit: "Fridrich se namáhal marně: ruská vláda se chovala chladně k Rakousku, vřele k Prusku a Francii, ale spojenectví s francouzsko-pruským táborem neuzavřela a nenáviděný Bestužev zůstal na čele řízení zahraničních záležitostí."⁹⁰

Zatímco evropské dvory usilovaly získat Rusko na svou stranu a na petrohradském dvoře se živě spekulovalo, která z kandidátek na carevičovu manželku zvítězí, Alžběta Petrovna nezapomínala na příbuzné v Zerbstu. Jejich postavení se zlepšilo poté, co se kníže Kristián August stal v roce 1742 pruským polním maršálem a panujícím říšským knížetem.⁹¹ Povýšení lze jednoznačně chápat jako přátelské gesto pruského krále vůči carevnu příbuznému, neboť Fridrich II. si o jeho nadání nedělal nejmenší iluze a na veřejnosti o něm mluvil jako o "hlupáku Zerbstovi".⁹² Postavení Žofie Augusty Frideriky se tím zlepšilo, neboť se stala dcerou panujícího knížete a tedy "skutečnou" princeznou. Knížectví nemohlo vést vlastní politiku v evropských dimenzích, takže otec nehrál ve velké politice žádnou významnou roli a nepředstavoval jako potenciální příbuzný žádné reálné politické nebezpečí.

⁸³ Fridrich II. Podewilsovi, 10. prosince 1742, PC, II., Nr. 1 019, s. 299. Srov. LODGE, Russia, s. 585, Wich Carteretovi, 1./12. listopadu 1742, SIRIO, XCIX., No. 49, s. 125, Fridrich II. Mardefeldovi, 24. ledna 1743, PC, II., Nr. 1 041, s. 315, Fridrich II. Petrovi, 24. ledna 1743, tamtéž, Nr. 1 042, s. 316. K udělení ruského řádu srov. KATEŘINA II., Memoiren, s. 31, SCHLÖZER, s. 24.

⁸⁴ MEDIGER, s. 521-522, LODGE, Russia, s. 585, MAHRER, s. 22-23, vzhledem k polské problematice ji blíže analyzuje: MÜLLER, Michael G., Polen zwischen Preussen und Russland. Souveränitätskrise und Reformpolitik 1736-1752, Berlin 1983, s. 75-80, (dále jen: MÜLLER).

⁸⁵ KHEVENHÜLLER, s. 183, 225-226, 304, FRIDRICH II., Geschichte, s. 137-138, RUSSKIJ DVOR, s. 78, v odborné literatuře srov. ARNETH, s. 319-323, ANISIMOV, s. 140-142, SOLOVJOV, Istorija, s. 233-240, MEDIGER, s. 226-231, RICE, s. 79-84, LODGE, Russia, s. 591-593, HERRMANN, Geschichte, s. 65-75, 188-190, SUGENHEIM, s. 249-253, SCHLÖZER, s. 25-29.

⁸⁶ Fridrich II. Mardefeldovi, 20. srpna 1743, PC, II., Nr. 1 173, s. 407. K Fridrichově úsilí o podplacení popř. odstranění Bestuževa a o nedůstojném podbívání se carevně srov. MEDIGER, s. 522-524.

⁸⁷ Fridrich II. Mardefeldovi, 21. srpna 1743, PC, II., Nr. 1 174, s. 407.

⁸⁸ Wich Carteretovi, 1./12. listopadu 1743, SIRIO, XCIX., No. 153, s. 435.

⁸⁹ MÜLLER, s. 62, LODGE, Russia, s. 593.

⁹⁰ SOLOVJOV, Politika, s. 26.

⁹¹ Dne 7. listopadu 1742 zemřel panující kníže Jan August (1677-1742), vláda přešla na jeho bratrance Jana Ludvíka (1688-1746) a ten povolal jako spoluvládce svého mladšího bratra Kristiána Augusta (1690-1747).

⁹² HASLIP, s. 16.

Stručně řečeno, představitelé velmoci na něj prakticky nemuseli brát ohled. I tato okolnost Alžbětě Petrovně vyhovovala. Svou přízeň zerbstské rodině projevila po narození další dcery knížecího páru 17. prosince 1742 tím, že se stala její kmotrou.⁹³

O Žofii Augustě Friderice se dostalo ruské panovníci nových zpráv v březnu 1743, kdy do Petrohradu dorazil princ Fridrich August Holštýnsko-Gottorpský, bratr anhaltsko-zerbstské kněžny. Svou neteř nepochybně vychvaloval a nikoliv náhodou přivezl carevně její portrét, jenž nebyl pravděpodobně příliš zdařilý, neboť učitel velkoknížete Petra si do deníku poznamenal: "Příjezd prince (Fridricha - pozn. F. S.) Augusta Holštýnského. Jeho Jasnost předala Jeho Veličenstvu obraz zerbstské princezny, jenž v Berlíně namaloval malíř Reše (Pesne - pozn. F. S.). Na tomto obraze lze štětec tohoto umělce ztěžší rozeznat, neboť je již na konci svých sil a přišel o svůj talent."⁹⁴

Další významnou událostí pro anhaltsko-zerbstskou a holštýnsko-gottorpskou rodinu bylo zvolení Adolfa Fridricha švédským následníkem v červenci 1743.⁹⁵ Anhaltsko-zerbstská kněžna s dcerou se v Hamburku zúčastnily slavnostního aktu, při němž Adolf Fridrich volbu přijal. Na podzim 1743 pobývaly v Jeveru a navštívily hraběnku Aldenburgovou, rozenou hesensko-homburskou princeznu. Její synovec Ludvík Jan Vilém Hesensko-Homburský vstoupil do ruských služeb a patřil ke klíčovým osobnostem na petrohradském dvoře.⁹⁶ Žofie se spřátelila s hraběččinou dcerou⁹⁷. Je velmi pravděpodobné, že hraběnka Aldenburgová informovala svého příbuzného v Rusku o přednostech anhaltské princezny, a přispěla tak k její "propagaci".

V Zerbstu čekali na nabídku z Petrohradu. Svědčila o tom i skutečnost, že knížecí pár odmítal všechny ostatní žádosti o princeznu ruku. Například se prý na berlínském a brunšvickém dvoře uvažovalo o možnosti sňatku Žofie Augusty Frideriky s princem Jindřichem, bratrem pruského krále.⁹⁸ Dalším odmítnutým nápadníkem byl švagr prince z Walesu, princ Vilém Sasko-Gothský (1701-1771).⁹⁹ Princezně se marně dvořil také její strýc princ Jiří Ludvík Holštýnsko-Gottorpský, jenž za Petra III. dosáhl vysokého postavení na ruském dvoře.¹⁰⁰

Při hledání partnerky pro velkoknížete Petra je nutno zmínit i britskou variantu. Historička Lindemannová uvedla, že zatímco francouzská a pruská diplomacie odmítly

⁹³ CRONIN, s. 29. Princezna Alžběta zemřela v roce 1745. V dubnu 1743 obdržela babička Žofie Augusty Frideriky, ovdovělá holštýnsko-gottorpská vévodkyně Albertina Friderika, ruský Řád sv. Kateřiny. Srov. BANNIZA, s. 282.

⁹⁴ STÄHLIN, s. 86. Na záměnu malířova jména na "Resche" (Reše) za správný tvar "Pesne" upozornil již BRÜCKNER, Katharina, s. 18, pozn. 4. Pesneho portrét vznikl na konci 1742 popř. počátkem 1743 během pobytu kněžny a princezny v Berlíně. Správně uvedl TROYAT, s. 14, HERRMANN, Geschichte, s. 76, zatímco BILBASSOFF, Geschichte, I./1, s. 12, 18 uvedl "Paine" a JESSEN, s. 29 dokonce "Payne". Haslipová romanticky a zcela přehnaně líčí, jak obraz viděl "nepřítel žen" pruský král a oslněn natolik princeznu krásou zařídil, že "neznámá malá princezna začala hrát důležitou roli v jeho politických plánech". HASLIP, s. 14.

⁹⁵ Současně byl uzavřen rusko-švédský mír. Srov. HÜBNER, s. 42, SOLOVJOV, Istorija, s. 222-223, LODGE, The Treaty, s. 565-570, ŠACHOVSKOJ, J. P., Zapiski knjazja Jakova Petroviča Šachovskogo, 1705-1777, St. Peterburg 1872, s. 52.

⁹⁶ Princ byl generálním pobočníkem carevny, polním maršálem a podplukovníkem izmajlovského gardového pluku. Během převratu mu Alžběta Petrovna svěřila gardu, později se ho marně snažila prosadit jako kandidáta na kuronský trůn. Manstein jeho působení značně kritizoval. MANSTEIN, s. 246-247.

⁹⁷ Charlotte Sophie von Aldenburg, rozvedená hraběnka Bentincková, "na svou dobu emancipovaná, statečná žena". Dopisovala si s Voltairem, Fridrichem II., Marií Terezií. Srov. KATEŘINA II., Memoiren, s. 29, NEUMANN-HODITZ, s. 29-30.

⁹⁸ KATEŘINA II., Memoiren, s. 24-25, CRONIN, s. 29.

⁹⁹ KATEŘINA II., Memoiren, s. 26. Vilém byl synem Magdaleny Augusty Anhaltsko-Zerbstské, sestřenicí otce Žofie Augusty Frideriky. Princ Vilém se později oženil s tetou Žofie Augusty Frideriky, Annou Holštýnsko-Gottorpskou. Vilémova sestra se roku 1736 provdala za waleského prince Fridricha Ludvíka a byla matkou krále Jiřího III.

¹⁰⁰ KATEŘINA II., Memoiren, s. 32-34, HASLIP, s. 15.

carevnin návrh, chopili se Britové na konci roku 1742 energicky příležitosti. Na ruském dvoře je podporoval Bestužev a rakouský vyslanec. V roce 1742 zasnoubil Jiří II. dceru Luisu (1724-1751) s dánským následníkem a “nyní nabídl ruku další dcery Petrovi”. Po volbě Adolfa Fridricha švédským následníkem britský král prohlásil, že je ochoten nabídnout mu za ženu svou třetí dceru. Tímto způsobem by se zešvagřily dynastie všech tří baltských mocností.¹⁰¹ Jednání o britsko-ruském spříznění ovšem nebyly zahájeny, mimo jiné pro značný věkový rozdíl mezi britskými princeznami a carevičem. Britové později podporovali návrh, aby si nový švédský korunní princ Adolf Fridrich vzal sestru dánského následníka¹⁰² a dcera Augusta III. se provdala za careviče.¹⁰³

Lindemannová zmínila i plán oženit careviče Petra s dcerou bývalého kuronského vévody, Ernsta Johanna Birona, což prý panovnice bez diskuse odmítla. Zdá se však podivné, že někdo podobný návrh myslel vážně. Biron patřil k nejméně oblíbeným exponentům vlády ve třicátých letech 18. století, byl odstraněn již za vlády Ivana VI., a přestože mu Alžběta Petrovna zmírnila podmínky¹⁰⁴, bylo nepravděpodobné, že by jenom na okamžik mohla uvažovat o spříznění s tímto “cizákem”.¹⁰⁵

Pruský král měl eminentní zájem na udržení dobrých vztahů s Ruskem, neboť se obával jeho případné spolupráce s Rakouskem. Prostřednictvím vyslanectví sledoval jednání o carevičově nevěstě a doufal, že Alžběta vybere kadidátku příznivě nakloněnou Prusku. Saská princezna mu nemohla vyhovovat, neboť velmi napjaté vztahy mezi Berlínem a Drážďanami vyústily v roce 1744 ve válku. Proto se Fridrich II. snažil diplomatickou cestou zabránit, aby si v Petrohradě vybrali saskou princeznu, a svého vyslance v Rusku v září 1743 instruoval: “Musí se šikovně dát na srozuměnou carevně i pánům Voroncovi a Lestocqovi, že je v carevniň zájmu, pokud si chce ponechat převahu nad princem, svým synovcem, aby ho neoženila s kněžnou z velkého a mocného domu, ale naopak s dcerou nějakého středního německého knížete. Tato by byla carevně zcela zavázána za své štěstí a nechtěla by ji rozzlobit či proti ní postavit vlastní stranu.”¹⁰⁶ V listopadové instrukci uvedl i konkrétní návrhy: “Na zmaření saského projektu navrhnete princeznu z nějakého starého německého vévodského domu. Co se mých sester týče, mé mínění znáte, do Ruska žádnou z nich nepošlu. Divím se jen, že se imperátorka nespokojí s zerbstskou princeznou, která je z holštýnského rodu, jenž tolik carevně přirostl k srdci. V Hesensko-Darmstadtu jsou ještě dvě princezny, jedné je 20 a druhé 18 let.”¹⁰⁷

Na konci roku 1743 mohla Alžběta Petrovna s uspokojením konstatovat, že zdárně vyřešila nástupnický problém, upevnila své postavení a dosáhla značného úspěchu poté, co její armáda porazila Švédy, diplomaté získali pro Rusko část Finska a prosadili za švédského následníka carevičova nejbližšího příbuzného. Carská říše se také vyhnula účasti ve válce o rakouské dědictví a o její síle a prestiži v Evropě svědčil fakt, že s ní všechny velmoci hodlaly uzavřít pevná spojenectví. Carevna přesto po tzv. Bottově aféře cítila, že Rusové stále ještě nezapomněli na Ivana VI. a jeho rodinu, čehož by bylo možné využít při přípravě dalších spiknutí. Proto se rozhodla oženit Petra s anhaltsko-zerbstskou princeznou co nejdříve. V

¹⁰¹ LINDEMANN, s. 34, BRÜCKNER, s. 17, DROYSEN, s. 134, HÜBNER, s. 53, JESSEN, s. 29, LODGE, Russia, s. 595-596, LODGE, The Treaty, s. 556, BRANIG, s. 77. RICE, s. 88 uvedla, že Bestužev doporučil britskou princeznu Luisu, ale carevna byla proti, takže přišel se saskou variantou. V úvahu přicházely britské princezny Amálie (1711-1785) a Karolina (1713-1757).

¹⁰² LINDEMANN, s. 34, DROYSEN, s. 147, 179.

¹⁰³ Fridrich II. Mardefeldovi, 12. října 1743, PC, II., Nr. 1 223, s. 443, Fridrich II. Mardefeldovi, 15. listopadu 1743, tamtéž, Nr. 1 256, s. 468-469.

¹⁰⁴ SOLOVJOV, Istorija, s. 133, Pezold Augustu III., 16. dubna 1742, SIRIO, VI., No. 694, s. 422.

¹⁰⁵ LINDEMANN, s. 32.

¹⁰⁶ Fridrich II. Mardefeldovi, 7. září 1743, PC, II., Nr. 1 186, s. 417.

¹⁰⁷ Fridrich II. Mardefeldovi, 2. listopadu 1743, tamtéž, Nr. 1 245, s. 458-459. Jednalo se o hesensko-darmstadtské princezny Karolinu Luisu (1723-1783) a Luisu Augustu Magdalenu (1725-1742).

prvních prosincových dnech 1743 požádala carevičova vrchního hofmistra Brümmera, aby pozval princeznu s matkou do Ruska pod záminkou, že osobně poděkují za projevy milosti prokazované její rodině.

Francouzský vyslanec hlásil: “(Saský vyslanec - pozn. F. S.) navrhoval také sňatek velkoknížete s dcerou polského krále. Jakmile se o tom Brümmer a Lestocq dozvěděli, vysvětlovali carevně, že princezna z mocného domu bude stěží ochotna poslouchat, je potřeba vybrat takovou, pro niž bude sňatek pravým štěstím. Na podporu svých názorů využili i duchovních, kteří jí měli vysvětlit, že katolická princezna by na rozdíl od protestantky představovala nebezpečí pro pravoslaví, a navrhli zerbstskou princeznu. Včera večer byl Lestocq u mě a svěřil se, že je o nevěstě rozhodnuto. Carevna tajně poukázala 10 000 rublů... zerbstské kněžně a vyzvala ji, aby co nejrychleji přijela.”¹⁰⁸ Celou událost komentoval saský vyslanec slovy: “Jakmile padla carevna volba na zerbstskou princeznu, sdělila to vicekancléři s tím, aby to udržel v tajnosti. Řekla mu, že jí vyprávěli o francouzské princezně, že také přemýšlela o polské princezně a na konec si přece jenom myslí, že nejlepší bude zvolit pro velkoknížete princeznu sice ze starého, ale malého rodu a protestantské víry, aby její vazby k příbuzným a její suita nevyvolaly u ruského lidu přílišnou pozornost a závist. Věří, že zerbstská princezna všem těmto podmínkám vyhovuje o to více, že je již spřízněna s holštýnským domem.”¹⁰⁹

Ruská panovnice se chtěla vyhnout komplikacím a přikázala, aby cesta proběhla v utajení. Proto nepozvala kněžnu s princeznou osobně, do pozvání nezahrnula ani panujícího knížete, pouze se diplomatickou cestou obrátila na pruského krále, aby jí pomohl záležitost vyřídit, neboť pozvané osoby musely jet přes pruské území. Koncem ledna 1744 La Chétardie hlásil, že Alžběta Petrovna “otevřeně hovořila o volbě zerbstské princezny” a dodala, že je nucena informovat pruského krále, aby odjezd obou princezen udržela v tajnosti.¹¹⁰

Dne 1. ledna 1744 obdržela anhaltsko-zerbstká kněžna Brümmerův dopis, v němž sice nebyla ani zmínka o budoucí svatbě, ale nikdo nepochyboval, že nejde o nic jiného.¹¹¹ Zato v listu od pruského krále, který kněžna obdržela několik hodin po dopisu z Petrohradu, se otevřeně psalo o “neobyčejném štěstí”, že se princezna provdá za velkoknížete.¹¹² V Zerbstu pozvání okamžitě přijali a 10. ledna 1744 vyrazil knížecí pár s dcerou a malým doprovodem do Berlína.¹¹³ V pruské metropoli absolvovala kněžna dlouhou audienci u Fridricha II., členů královské rodiny a ministra Podewilse. Princezna se zúčastnila slavnostní večeře a neušla jí značná pozornost, kterou jí projevoval pruský panovník. Poté vyrazily na východ, ve Schwedtu se rozloučily s knížetem a 3./14. února 1744 dorazily do Petrohradu. O šest dní později je v Moskvě velmi srdečně přijala carevna a carevič.¹¹⁴ Princezna učinila výnikající

¹⁰⁸ La Chétardie Amelotovi, 10. prosince 1743, SOLOVJOV, Istorija, XI., s. 261.

¹⁰⁹ Pezold Brühlovi, [21. ledna/] 1. února 1744, SIRIO, VI., No. 737, s. 504-505.

¹¹⁰ La Chétardie Amelotovi, 17. [28.] ledna 1744, BILBASSOFF, Geschichte, I./2, s. 8, AKV, I., No. 7, s. 479, též např. DASSOW, s. 8-9.

¹¹¹ Brümmer Johanně Alžbětě Anhaltsko-Zerbstské, 6./17. prosince 1743, KAUSOVÁ, s. 25-28, JESSEN, s. 29-33, BILBASSOFF, Geschichte, I./1, s. 19-24, SIEBIGK, s. 129-134, SOLOVJOV, Istorija, s. 261-262, SCHLÖZER, s. 36-37.

¹¹² Seznámil ji s přáním ruské panovnice, aby cestovala bez manžela, pouze s dcerou a vše utajila. Informoval ji také o tom, že carevna na cestovní výlohy do Petrohradu poukázala 10 000 rublů. Fridrich II. Johanně Alžbětě Anhaltsko-Zerbstské, 30. prosince 1743, PC, II., Nr. 1 295, s. 494-495. Srov. Fridrich II. Alžbětě Petrovně, 30. prosince 1743, tamtéž, Nr. 1 296, s. 495.

¹¹³ KATEŘINA II., Memoiren, s. 41-42, Fridrich II. Mardefeldovi, 13. ledna 1744, FRIDRICH II., Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen, bearb. von Reinhold Koser u. a., III., Berlin 1879, Nr. 1 312, s. 10, (dále jen: PC, III.).

¹¹⁴ Zpráva Johanný Alžběty Anhaltsko-Zerbstské, SIRIO, VII., (No. neuveden), 25-27 a STÄHLIN, s. 86-87. O prvních dojmech srov. dopis Žofie Frideriky Augusty Anhaltsko-Zerbstské E. Cardelové, 14. března 1744, MÜSEBECK, E., Fünf Briefe der Kaiserin Katharina II. von Russland an ihre Erzieherin Elisabeth Cardel aus den Jahren 1744-49, in: Mitteilungen des Vereins für Anhaltische Geschichte und Altertumskunde 7, 1898, Nr. 1, s. 665-666.

dojem. Její “malou hlavu, hrdě posazenou na štíhlém krku, korunovaly husté kaštanové vlasy. Brada byla snad poněkud příliš dlouhá a špičatá, ale to vše vynahradila okouzující ústa s dokonalými zuby a absolutně neodolatelný úsměv. Modré oči nebyly velké, ale plné živosti”.¹¹⁵ Dne 28. června/ 9. července 1744 přestoupila princezna na pravoslaví, přijala jméno Kateřina Alexejevna a o den později se zasnoubila s velkoknížetem Petrem. O rok později, 21. srpna/1. září 1745 se v Petrohradě konala svatba. Jejich manželství však nebylo šťastné.¹¹⁶ Oba ovlivnili ruskou politiku až po smrti Alžběty Petrovny v lednu 1762, kdy na trůn dosedl Petr III.¹¹⁷ Jeho vnitřní i zahraniční politika však Rusy natolik zklamala, že s nadšením uvítali další palácový převrat v červenci téhož roku, jenž z bývalé anhaltsko-zerbstské princezny učinil ruskou imperátorku Kateřinu II.

Při hledání odpovědi na otázku, kdo se na ruském dvoře zasloužil o výběr anhaltské princezny, se historici shodují v názoru, že carevič na něj neměl nejmenší vliv a že proběhl bez Bestuževa a vlastně proti jeho vůli. Vicekancléř podporoval saskou kandidátku, nesouhlasil s francouzskou variantou a nevyhovovala mu ani “holštýnská” kandidátka, neboť pochyboval o efektivnosti carevniny dynastické politiky. Při jednání se Švédskem by při zajišťování bezpečnosti ruské říše dal přednost zisku Finska před volbou Adolfa Fridricha a spoléháním se na příbuzenské vztahy.¹¹⁸ Z tohoto hlediska se musel obávat dalšího posílení holštýnské strany v podobě prosazení jejich kandidátky. Karge zdůraznil, že vicekancléř utrpěl na počátku svého působení řadu porážek, z nichž nejzávažnější byla právě volba nevěsty pro ruského i švédského následníka.¹¹⁹

Mnozí historikové sice uvádějí, že Alžběta Petrovna nakonec rozhodla sama, ale předpokládají, že ji k tomuto rozhodnutí musel někdo přivést. V této souvislosti nejčastěji zmiňují Lestocqa a Brümmera. Například Solovjov považoval za hlavního aktéra Brümmera, ale nepřímou uznal, že rozhodnutí z největší části ovlivnila sama panovnice: “Můžeme ztěžít předpokládat, že první podnět k tomuto sňatku vyšel od pruského krále a nikoliv od Brümmera, jehož oddanost vévodskému domu byla známá. Brümmer mohl zasvětit Mardefelda do tajemství, ale Mardefeld těžko mohl něco podniknout, za všechny nitky tahali Brümmer a Lestocq. Přitom nebylo třeba vyvinout velké úsilí, neboť Alžběta něžně vzpomínala na snoubence a přivítala představu, že se jeho příbuzná stane carevičovou manželkou, cit i rozum si přišly na své, neboť za tehdejší situace v Evropě bylo nejvýhodnější vybrat nevěstu pro velkoknížete z nevýznamného domu, jehož zájmy nemohly ovlivnit politické názory, manželství uzavřeli v rámci rodiny. Tajemství nebylo složité uchovat, neboť byly zasvěceny tři až čtyři osoby.”¹²⁰

Mnoho autorů ovšem zastává značně sporný názor, že vlastním strůjcem svatby Petra s Žofíí Augustou Friderikou byl pruský král. Například Olivierová tvrdila, že se carevna sice rozhodla sama, ale za podpory pruského vyslance Mardefelda a prostřednictvím La Chétardieho a Lestocqa, jenž obdržel finanční úplatek od pruského krále. Bestužev proti tomu hájil saskou variantu a zuřil nad “pruskou”.¹²¹ Schlözer konstatoval: “Co však hrálo

¹¹⁵ HASLIP, s. 14.

¹¹⁶ STELLNER, František, Svržený manžel. Kateřina Veliká a Petr III., in: Tajemství slavných. Podivuhodné příběhy světových dějin, Praha 1999, s. 92-103.

¹¹⁷ Srov. STELLNER, František, Sedmiletá válka v Evropě, Praha 2000, s. 280-284, 291-295.

¹¹⁸ HÜBNER, s. 36-38.

¹¹⁹ KARGE, s. 31, Deník jednání kolegia zahraničních věcí, AKV, VI., s. 7-9, 14-17.

¹²⁰ SOLOVJOV, Istorija, s. 264, podobně BILBASSOFF, Geschichte, I./2, s. 10, BRÜCKNER, Žizň, januar, s. 193-194. Pouze o podpoře carevniny samostatného rozhodnutí psal SIEBIGK, s. 9-13, BRÜCKNER, Katharina, s. 18. Grey připomněl carevnu náklonnost k holštýnsko-gottorpskému rodu. GREY, s. 12. Hübner se problému hledání nevěsty věnoval pouze okrajově a své pojetí vyjádřil: “Zdá se, že vždy tušené spolupůsobení pruského krále na volbu nevěsty bylo méně rozhodující, ale byl to daleko více vliv holštýnských poradců, kteří výstižně našli harmonii s Alžbětinými emotivními vazbami.” HÜBNER, s. 54. O carevničím samostatném výběru ČEČULIN, I., s. 401.

¹²¹ OLIVIER, s. 218. Branig vyzdvihl úlohu Mardefelda a Brümmera. BRANIG, s. 89-90.

rozhodující roli, byla víra a skoro slepá důvěra, s níž Alžběta v této záležitosti následovala Fridrichovy rady.¹²² Popis jednání z pera Alžběty Petrovny se nedochoval v žádném memorandu, dopisu či pamětech, zato pruský král Fridrich Veliký ho zevrubně komentoval v díle *Dějiny mé doby*: “Tehdy chtěla carevna oženit svého synovce a pomýšlela při tom také na princeznu Ulriku, královu sestru.”¹²³ Pak se zmínil o saské variantě a o tom, že Bestužev si nechal zaplatit za její podporu, ale předčasně. “Nic by nebylo Prusku více proti mysli jako spojení mezi Saskem a Ruskem, ale také by nebylo nepřirozenější, než obětovat pruskou princeznu královské krve, aby se vyšachovala Sasko (saskou princeznu - pozn. F. S.). Sáhlo se po jiném prostředku: ze všech německých princezen v příhodném věku vyhovovala Rusku a zároveň pruským zájmům nejlépe zerbstská princezna... Jednání nepotřebují vyčerpávající vyličení, stačí říci, že musely být zpracovány jako nejtěžší státní akce, aby uspěly... V Rusku dokázal Mardefeld výborně před Bestuževem utajit páky, které dal do pohybu, aby zerbstská princezna přijela do Petrohradu za velkého údivu Evropy.”¹²⁴

Věřohodnost této výpovědi zpochybňuje již králova zmínka o své sestře Luise Ulrice. Ta dosáhla v roce 1742 věku dvaceti tří let, zatímco velkoknížeti bylo patnáct. Dá se předpokládat, že na seznamu princezen by si carevna těžko vybrala kandidátku o tolik starší. V již zmíněném jednání mezi Bestuževem a pruským vyslancem se však hovořilo o tehdy dvacetileté princezně Amálii. To dokládá, že pruský monarcha zkreslil své vzpomínky a snažil se navodit dojem, že byl v celé záležitosti hlavním aktérem.

V tomto duchu se často objevovala teze, že pruský král zavrhl možnost provdat svou sestru za careviče a odmítnutí e snažil zmírnit doporučením anhaltské princezny.¹²⁵ Troyat napsal, že Fridrich II. nechtěl obětovat pruskou princeznu, proto vrhl na trh “nijak senzační, ani příliš nevýznamnou” kandidátku z rodiny, která mohla být jen ztěží na obtíž.¹²⁶ Podle Schlözera a Rankeho nejprve doporučil Žofii Augustu Frideriku pruský ministr Podewils králi, který ji navrhl carevně.¹²⁷ Ruský generál Manstein v pamětech uvedl, že panovnice chtěla synovce oženit s německou princeznou, její vyslanec v Berlíně o tom měl promluvit s Fridrichem II., jenž jí navrhl Žofii Augustu Frideriku. V původním textu stojí, že carevna usilovala o princeznu Amálii, což si král nepřál a předložil náhradní řešení. Připomeňme však, že generál v této době sloužil na frontě, nepatřil k carevniným důvěrníkům a paměti napsal až po svém odjezdu z Ruska a vstupu do pruských služeb.¹²⁸ Podle Solovjova se Fridrichovi II. nepodařilo využít Bottovy aféry, ale našel další prostředek ve zmaření plánu oženit careviče se saskou princeznou v tom, že doporučil jinou nevěstu, více nakloněnou Prusku.¹²⁹ Mediger konstatoval: “Alžběta... zvolila pro svého následníka nevěstu, kterou jí (král) navrhl.”¹³⁰

¹²² SCHLÖZER, s. 34. Podle Schlözera si Mardefeld zajistil podporu Lestocqa, jenž zasvětil i Brümmera, a společně přesvědčili carevnu, aby vybrala anhaltskou princeznu. SCHLÖZER, s. 33.

¹²³ Král se stylizoval do role hlavního aktéra a mnoho historiků jeho pojetí převzalo: SCHLÖZER, s. 31, OLIVIER, s. 201, HERRMANN, Geschichte, s. 75, GERVAIS, Otto R., Die Frauen um Friedrich den Grossen. Versuch einer Deutung des Liebeslebens Friedrichs II., Salzburg 1986, s. 383, (dále jen: GERVAIS). Droysen upozornil na Voroncova, jenž měl carevnu odradit od francouzské varianty a snažil se, aby dala přednost orientaci na Prusko a Británii. DROYSSEN, s. 128. Ze sester Fridricha II. zůstaly v roce 1742 neprovdány pouze princezny Luisa Ulrika (1720-1782) a Amálie (1723-1787).

¹²⁴ FRIDRICH II., Geschichte, s. 141, SOLOVJOV, Istorija, s. 263-264, RUSSKIJ DVOR, s. 79-80. Luisa Ulrika se v roce 1744 provdala za švédského následníka Adolfa Fridricha.

¹²⁵ SCHLÖZER, s. 30-31, GERVAIS, s. 383, WÄSCHKE, H., Anhaltische Geschichte, III. Geschichte Anhalts von der Teilung bis zur Wiedervereinigung, Cöthen 1913, s. 176, SUGENHEIM, s. 253, 325-326. Na s. 322-324 dokonce tvrdil, že Žofie ve skutečnosti dcerou Fridricha II. O této a další pověsti srov. BRÜCKNER, Katharina, s. 15, pozn. 1, ELGKLOU, s. 121.

¹²⁶ TROYAT, s. 22.

¹²⁷ RANKE, Preussische Geschichte, II., s. 261, SCHLÖZER, s. 31, podobně: HOETZSCH, s. 14-15.

¹²⁸ MANSTEIN, s. 291, 348.

¹²⁹ SOLOVJOV, Politika, s. 26. Přitom v jiné práci pruskou variantu odmítl SOLOVJOV, Istorija, s. 264.

¹³⁰ MEDIGER, s. 524, 242, též: VALIŠEVSKIJ, s. 75, 357, LODGE, Russia, s. 595, MAHRER, s. 27, MÜLLER, s. 62, 76. V tomto duchu také Olivierová: “Na vánoce 1743 si pruský král konečně vybral a dosáhl

Kopelew přímo uvedl, že "Fridrichovy snahy vedly ke svatbě ruského následníka... s Žofíí".¹³¹ Lindemannová zdůraznila, že holštýnská strana využila otřesení rakouské pozice, nesouhlasila s britským plánem a ve vší tichosti připravila sňatek careviče s anhaltskou princeznou, přičemž plán carevně mistrovsky podsunul pruský král.¹³² Současný německý historik Venohr dokonce psal o tom, že král podplatil vlivnou dvorní dámu a přiměl svou manželku, aby jí poslala portrét posázený brilianty. Poté, co se dvorní dámě podařilo vzbudit zájem petrohradského dvůra o Žofii, zprostředkoval její zasnoubení.¹³³ K nejpodivnějším dedukcím patří ta, podle níž byla carevna v dobrých vztazích s pruským králem, neboť jí pomohl při výběru vhodné kandidátky.¹³⁴

Jaké skutečnosti odporují mýtu o tom, že pruský král navrhl a prosadil manželku pro careviče? Z králových instrukcí vyslanci v Petrohradu jasně vyplývá, že král anhaltskou princeznu nikdy za hlavní kandidátku neoznačil. Poprvé se o ní zmínil v listopadu 1743, navíc ještě v souvislosti s dalšími dvěma princeznami. Pokud se Fridrich II. měl tolik zasloužit o její výběr, proč by doporučoval další princezny? Hesensko-darmstadtské princezny zmiňoval ještě v prosinci, když už posel vezl do Berlína pozvání pro anhaltskou kněžna a její dceru.¹³⁵ Vzhledem k tomu, že carevna počátkem prosince požádala Brümmera, aby je pozval do Ruska, musela by jednání nabrat přímo expresní tempo. Pruský vyslanec nejdříve obdržel královu instrukci, poté by musel o své vůli vybrat z několika uvedených kandidátek anhaltskou princeznu, sejít se s carevnou či příslušným ruským ministrem, aby jim celou záležitost vylíčil. Z toho vyplývá, že bezprostřední vliv pruské diplomacie na výběr byl omezený. Navíc odhad Fridricha II. a jeho vyslance v případě Ruska zcela selhal, neboť při hodnocení carevniny dosavadní politiky preferující holštýnsko-gottorpskou rodinu mohl Berlín předpokládat, že volba padne na někoho z carevičova příbuzenstva. O tom, že anhaltsko-zerbstská princezna byla nejbližší vhodnou příbuznou, museli zcela jistě vědět.

Proti rozhodující roli pruského panovníka hovoří také skutečnost, že se o ní osoby, které měly důvod vyjádřit vděčnost za prokázané dobrodiní, nikdy přímo nezmínily. V odpovědi ze 4. ledna 1744 na královu zprávu, že je s dcerou pozvána do Petrohradu, aby se zde princezna vdala za careviče, nazvala anhaltská kněžna Fridricha II. "ochráncem mým a mé rodiny". Je však nepředstavitelné, že by v době rokokové vzletnosti nazývala kněžna skutečného "strůjce" dceřinina štěstí "pouhým" ochráncem.¹³⁶ Dopis dosvědčuje, že král volbu přivítal, diplomaticky ji podpořil a na základě carevniny prosby pomohl kněžně a princezně s odjezdem do Ruska. Také Žofie Augusta Friderika psala v dopisu z 21. července 1744 určeném pruskému králi pouze o jeho "účasti" na jejím osudu.¹³⁷ Ani v jejích pamětech nevystupuje Fridrich Veliký v popisu jednání o volbě nevěsty do popředí.¹³⁸ Kateřina II.

---

toho, že Alžběta souhlasila s jím navrženou nevěstou pro dědice trůnu Romanovců." OLIVIER, s. 214. Podobně švédský historik Elgklou uvedl: "Za aktivní pomoci pruského krále... se jí podařilo najít nevěstu pro mladého Petra." ELGKLOU, s. 118.

¹³¹ KOPELEW, s. 290, podobně KAUSOVÁ, s. 33-34, RIMSCHA, s. 12, RICE, s. 88.

¹³² LINDEMANN, s. 34-35.

¹³³ VENOHR, Wolfgang, *Fridericus Rex. Friedrich der Grosse. Porträt einer Doppelnatur*, Lübbe 1990, s. 194.

¹³⁴ HERM, s. 138. Ostatně i líčení Ericksonové je velmi nereálné. ERICKSON, Carolly, *Kateřina Veliká*, Ostrava 1997, s. 38-39.

¹³⁵ Fridrich II. Mardefeldovi, 2. prosince a 16. prosince 1743, PC, II., Nr. 1 275 a 1286, s. 481 a 489-490. Mardefeld přitom hlásil 16. listopadu, že carevna akceptovala "jejich" návrh na anhaltskou princeznu. Mardefeld Fridrichu II., 16. listopadu 1743, tamtéž, Nr. 1 275, s. 480, pozn. 3, srov. SCHLÖZER, s. 34.

¹³⁶ Johanna Alžběta Fridrichu II., 4. ledna 1744, BILBASSOFF, *Geschichte*, I./1, s. 43-45, též: SIEBIGK, s. 140-142, JESSEN, s. 35-37.

¹³⁷ Kateřina Alexejevna Fridrichu II., 21. července [1. srpna] 1744, SIRIO, XX., No. 1, s. 149, Srov. Fridrich II. Kateřině Alexejevně, 5. srpna 1744, PC, III., Nr. 1 530, s. 237.

¹³⁸ KATEŘINA II., *Memoiren*, s. 43-44, zde interpretováno jako akce francouzské strany.

později v soukromé korespondenci dokonce ironizovala údajný podíl pruského krále na jejím osudu.¹³⁹

Proti “pruské legendě” hovoří fakt, že by bylo vyloučeno, aby carevna jako suverénní vladařka evropské velmoci musela čekat na jiného panovníka, až jí doporučí manželku pro dědice trůnu. Ještě nepravděpodobnější je předpoklad, že na existenci princezny musel nejdříve upozornit pruského monarchu jeho ministr a teprve poté se o ní dozvěděla carevna. Tím vzniká vzbuzuje dojem, že ruský dvůr se řídil radami pruského krále, jako by si ho potřeboval zavázat a získat na svou stranu. Ve skutečnosti se Berlín snažil získat přízeň petrohradského dvora, neboť se bál, že pomůže Vídni vybojovat zpět Slezsko.

Pruský král pouze pomohl zajistit princeznu cestu do Ruska a snažil se využít příznivých okolností, že její rodiče byli nakloněni berlínskému dvoru. Poté, co carevna povolala anhaltskou princeznu do Ruska, čímž dala jasně najevo, že s ní počítá jako s manželkou pro dědice a pruská diplomacie její rozhodnutí podpořila.¹⁴⁰ Tuto skutečnost výstižně vyjádřil již ruský historik Bilbasov: ”Fridrich se silně podílel na úspěchu příprav po volbě, nikoliv na samotné volbě.”¹⁴¹

Historici, kteří hlavního aktéra při jednání o carevičově nevěstě nevidí v Alžbětě Petrovně, ji značně podcenili. Při jmenování následníka se rozhodla také sama, proč by najednou potřebovala radit v otázce vhodné nevěsty? Carevna považovala záležitost za čistě rodinnou věc a vyhradila si právo rozhodnout sama “bez účasti ministrů”.¹⁴²

Imperátorka Alžběta Petrovna jednoznačně pokračovala v dynastické politice orientované na úzký okruh příslušníků holštýnsko-gottorpského rodu, kterou zahájila ihned po převzetí moci jmenováním následníka a následně volbou švédského korunního prince. Podporou holštýnsko-gottorpského rodu carevna zvýšila vznešenost a vážnost ruské dynastie a upevnila vlastní postavení. Legitimita její vlády musela být potvrzena faktem, že následník pocházel z vedlejší větve dánského královského rodu, vzdal se nároku na švédský trůn ve prospěch nejbližšího příbuzného a na hlavu si jednou nasadí ruskou imperátorskou korunu. A jeho nevěsta pocházela po matce ze stejně vznešené rodiny. Alžběta Petrovna dokonce mohla tvrdit, že se pro jejího dědice nenašla dostatečně vznešená princezna mimo vlastní rodinu. Při výše uvedeném výčtu carevniých příbuzných pak bylo jasně prokázáno, že nešlo o náhodný výběr, neboť Žofie Augusta Friederika, jejíž matka Johanna Alžběta pocházela z holštýnsko-gottorpské dynastie a byla sestrou švédského následníka Adolfa Fridricha, byla jedinou možnou variantou v rámci “apolitického” rodinného sňatku.

Volba nevěsty z rodinného kruhu navíc korespondovala s carevniým zahraničně politickým lpěním na neutrální politice, neboť vyloučila princezny z dynastií vedoucích válku o rakouské dědictví. Další důležitou okolností bylo, že Alžběta Petrovna se bála o trůn a nemínila strpět jakoukoli mocenskou konkurenci. Také proto si vybrala princeznu, která za své štěstí vděčila pouze jí samotné. Předpokládala, že si její vděčností ještě více pojistí vlastní bezpečí.

V dalším období vlády Alžběty Petrovny se dynastický faktor v ruské vnitřní a zahraniční politice projevil již méně výrazně než v prvních čtyřech letech, neboť následnický problém byl vyřešen a v sousedních zemích nevznikl dědický či nástupnický problém, do něhož by se petrohradský dvůr mohl vměšovat. Teprve po smrti Alžběty Petrovny zasáhla ruská diplomacie v šedesátých letech do holštýnsko-dánského sporu a při volbě polského krále a v sedmdesátých letech do řešení holštýnsko-gottorpských nároků na Šlesvicko a

¹³⁹ Kateřina II. Grimmovi, 29. června [10. července] 1776, SIRIO, XXIII., No. 33, s. 51.

¹⁴⁰ Fridrich II. Mardefeldovi, 11. února 1744, PC, III., Nr. 1 334, s. 28-29. Srov. SCHLÖZER, s. 34-35.

¹⁴¹ BILBASOFF, Geschichte, I./2, s. 10, srov. tamtéž, I./1, s. 40-41. O jeho závěry se opřel GREY, s. 24, DASSOW, s. 8. Také rakouský historik Arneth psal pouze o zprostředkování sňatku. ARNETH, II., s. 325, ANISIMOV, s. 95.

¹⁴² Pezold Brühlovi, [21. ledna] 1. února 1744, SIRIO, VI., No. 737, s. 504, text: HÜBNER, Staatspolitik, s. 54, pozn. 193. Zmiňuje též: HERRMANN, Der russische Hof, s. 288.

eskalace bavorské krize¹⁴³. Politiku Alžběty Petrovny lze z dynastického hlediska označit za velmi úspěšnou, neboť prestiž panující rodiny značně stoupla. Rusko se pevně uchytlo nejen v mocenské struktuře evropského kontinentu, ale zaujalo klíčové postavení také mezi panujícími dynastiemi.

---

¹⁴³ STELLNER, František, Zu einigen außenpolitischen und militärischen Aspekten des bayrischen Erbfolgekrieges, in: Prague Papers on History of International Relations 2, Part II, 1998, s. 237-264.